

ԱՐՍԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԴԱՐՄԻՔ ՏԱԽՏԱԿԻ ՎԵՍ

891.99
Հ-85

ԱԶՈՎ-ՍԵՎԺՈՎՅԱՆ ՅԵՐԿԻՐՏԻՆ ՀՐԾՏԱՐԸ ԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

6 NOV 2011

891.99
2-85

ԱՐՄԵՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ЦЕНТР. ГОСБИБЛИОТЕКА ТССР
ИНВ. № 889 3

891.54-4

ԿԱՐՄԻՐ ՏԱԽՏԱԿԻ ՎՐԱ

ՈՉԵՐԿՆԵՐ

891.99 42849-63
2-85

Կարմիր քարտեզ

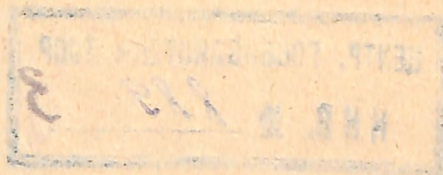
VUL-54	3/10/89
VUL-54	3/10/89
VUL-54	6/10/89
VUL-54	9/10/89

1934

ԱԶՈՎ-ՍԵՎԵՐՈՎՅԱՆ ՅԵՐԿՐԱՅԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՌՈՍՏՈՎ-ԴՈՆԻ ՎՐԱ

13 JUN-2013

39318

42849-63

Ответственный редактор Г. А. ПОТЕНЦ

Тех. редактор О. ТЕР ДАВЫДОВ

Сдано в набор 29/1 1934 г.,
Издание с-х 88 3666
Статформат А5-148x210,
Уполкрайлит Б—234

Подписано в печать 19/III 1934 г.,
Об'ем 3³/₄ печ. лист
Заказ № 621
Тираж 1500

Тип. им. „Стачки 1902 г.“ АЧКПО Ростов н-Дону

ՍՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍԻ ՅԵՐԿՐԱ-
ՅԻՆ ԿՈՄԻՏԵՅԻ ՅԵՎ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԻ ՅԵՐԿՐԱՅԻՆ
ԳՈՐԾԱԴԻՐ ԿՈՄԻՏԵՅԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՄԱՄԲ «ՊՐԱՎԴԱՆ»
ՀԱՄԱՍԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԿԱՐՄԻՐ ՏԱԽՏԱԿԻՆ Ե ԲԱՐՁՐԱՑՐԷԼ
ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆ ՌՍՅՈՒՆ ԸՆԿԵՐ ՄԻԿՈՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՄՏ
ԿԱՅԱՆԻ ՔԱՂԲԱԺՆԻՆ ՅԵՎ ՔԱՂԲԱԺՆԻ ՊԵՏ ԸՆԿԵՐ
ԴՈԿՈՒԿԻՆԻՆ:

Անցյալ տարի ՄՅԿ սպասարկման կոլտոգները պե-
տությանը հանձնեցին 88 հազար ցենտներ հացահատիկ,
իսկ այս տարի 91 հազար ցենտներ: 1932 թվին ՄՏԿ-ի
սպասարկման կոլտոգներում մեկ աշխարին միջին հաշ-
վով ընկնում էր 2—3 կիլոգրամ հացահատիկ, այս
տարի—միջին 10 կիլոգրամ: Լրիվ կերպով ամբարված
են սերմային յեղ ապահովագրական ֆոնդերը:

Քաղքաժինը մեծ աշխատանք է կատարել յերիտաների
յեղ ծերերի մեջ: Պիոներների «քերել հեծկագորական»
ջոկատները հետևյալում էյին կոլտոգային դաշտերին: Հա-
կերի հավաքը տվեց 700 ցենտներ լրացուցիչ հաց-
հատիկ:

Այժմա ՄՏԿ լավ է կազմակերպել գարնանացանի կամ-
պանիայի նախապատրաստման գործը:

Զրույց պետի յեւ ուրիշների հետ

Տասնուհինգ տարեկան հազիվ լինեյի:

— Գնա, Նիկոլայ,—ասաց հայրս,—վաստակիր և ապրիր սեփական քրտինքով: Հերիք ե, քեզպեսներն արդեն տուն են պահում, իսկ դու մոռութդ ախոռը կոխած, միայն ուտել գիտես...

Հորս նախատինքն իմ վրա այնքան ել չազդեց: այդ յես արդեն վաղուց գիտեյի: Հայրս թիթեղազործ եր յեւ աշխատում եր Պիտերում: Պապս ել մեզ հետ եր ապրում: Նա յեւ աշխատում եր Պիտերում, բաննահ եր: Նրանք շատ սակավ եյին լինում տանը: Մենք ապրում եյինք գյուղում և շատ հեռու եյինք Պիտերից:

Մեր ընտանիքը մեծ եր, իսկ ապրուստի միջոցները չնչին, ենպես վոր հորս այդպիսի վերաբերմունքը մազաչափ անգամ սրտիս չկպավ: Մայրս, իհարկե, լացեց, բայց այդ միայն լաց եր... Մայրական քնքշություն:

Հացի մի սեւ կտոր տոպրակի մեջ շալակս առած, տանից դուրս յեկա. թե ուր եյի գնում, յես ել չգիտեյի: Ի վանովսկի արդյունաբերական մարզում գուցե մի անկյուն կգտնվեր. ենպես վոր ինձ համար անորոշ, բայց հույսը սրտումս, յես ուղեվորվեցի դեպի Կոստրոմե քաղաքը, վորն ավելի մոտ եր շրջանին:

Մի տարի յեր արդեն, վոր բացակայում եյի տանից—թե ինչով եյի պարապում յես ել չգիտեյի, ավելի ճիշտ, յես պարապում եյի ամեն ինչով, բայց յեւ այնպես վոչնչով: Մի տեսակ անապաստան կյանք եյի վարում:

Տանից տարի և կես բացակայությանս ժամանակ, այնուամենայնիվ մի բան սովորել եյի: Շուտով միտքս ընկավ հայրենական գյուղը, ընտանիքը, մայրս... Մի գեղեցիկ որ գյուղ վերադարձա: Ընտանիքի վիճակը նույնն եր մնացել: Յերկար չմնացի գյուղում, լավ թե վատ, քաղաքը մի տեսակ քաշում

եր: Ասենք յերկարացնելու կարիք չկա. շուտով ինձ հաջողվեց գործուղում ստանալ և մեկնել Կոստրոմե, կուսակցական զպրոց:

Շատ լավ և հաջող ավարտեցի կուսգպրոցը: Ինձ դպրոցից չթողեցին, այլ պահեցին զպրոցում, վորպես դասատու... Դասատույի պաշտոնից շուտով ինձ առաջ քաշեցին և գործարաններում կուսակցական—կոմյերիտական աշխատանք տվեցին:

Հիշում եմ, մեկ անգամ ինձ հանձնարարեցին տեկստիլի բանվորների համար, մոտակա Արեվիլքի մասին զեկուցում կարդալ: Յերեք ու յոթերեք գիշեր յես պատրաստվեցի այդ զեկուցման համար: Յեվ ահա թղթերի ու գրքերի մի կույտ կոնստակիս գնում եմ զեկուցման:

Բանվորները հավաքվել էյին: Նրանց թիվը չորսհարյուրից ավելի կլիներ: Ձմեռ էր: Դեռ չէր հատկացված եր այդպիսի հավաքների համար, շատ փոքր էր: Ինձ վորպես զեկուցողի, տեղ հատկացրին հենց վառարանի մոտ: Դեռ չէր սարսափելի հեղձուցիչ եր և ծխելուց ավելի ու ավելի յեր դժվարանում շնչառությունը: Խոսել հնարավոր չէր, և բացի այդ, ինչպես յերեկում եր, յես այնքան ել ճարտարախոս չէի:

Շոգն արդեն խեղդում եր ինձ, ջրի պես հոսում եր քրտինքը: Նեղն էյի ընկել, սրա վրա ավելացրած և այն, վոր դահլիճում աղմուկ եր, կարծես վոչ վոք ինձ չէր լսում: Մի քանի պառավներ առաջին շարքի ձախ անկյունում ինչ վոր տաք զրույցի էյին բռնվել: Յես ամեն կերպ ճիճ էյի թափում վոչ սիայն մտքերս պարզ արտահայտելու և զեկուցումն ավելի մատչելի դարձնելու: Վրա, այլ և նրա, վորպեսզի դահլիճում լռություն լինի: Առաջին շարքերում նստած եր նաև թավ բեխերով, ազդեցիկ, խոժոռ աչքերով, բավականին հաղթանդամ մի բանվոր: Ինչպես յերևաց, այդ բանվորը կարծես թե հասկացավ իմ գրությունը, տեղից վեր կացավ և իր խորաթափանց աչքերով մի պահ նայեց բոլոր ժողովականներին: Շատերը տեսնելով նրա ցցված հասակը և խոժոռած դեմքը, լռեցին:

Յես շարունակեցի զեկուցումս:

Մի ուրիշ հետաքրքրություն ունեյին եղ որերը, բայց դե անցան, գնացին:

Յերբ ինձ ուղարկեցին Մյասնիկյանի շրջանն աշխատանքի, վերջին անգամ յես աշխատում էյի Համամիությունական Կարմիր Պրոֆեսիոնալ Միությունների գլխավոր խորհրդում: Յեվ այդպես յես ընդունեցի Մյասնիկյանի քաղբաժնի պետի պարտականությունը: 1933 թվի մարտի 20-նն եր: Յես արդեն անցել էյի

քաղբաժնի աշխատանքներին: Շրջանի վիճակն այնքան ել միխթարական չէր: ՄՏԿ-ն ճիշտ դիրք չէր բռնել դեպի կուսնտեսությունները, վորն ստեղծել եր մի տեսակ լարված փոխարարություն ՄՏ կայանի և կուսնտեսականների միջև: Դարնանացանը վիժման վտանգի տակ եր, իսկ ՄՏԿ-ն կարծես վոչինչ չգիտեր կամ վոչինչ չէր ուզում իմանալ, այդ նրա «գործը չէր»: Մի խոսքով ՄՏԿ-ի չինովնիկական վերաբերմունքը շատ եր անդրադարձել կոնստեսությունների աշխատանքների վրա: Լժկան անասունները շատ անմիխթար դրություն մեջ էյին գտնվում, գյուղատնտեսական ինվինտարը դեռ չէր վերանորոգված և կարգի բերված:

Միայլ եր դրված աշխատանքի գնահատման գործը կուսնտեսություններում: Կանացի աշխատանքը գնահատվում եր ավելի քիչ, քան տղամարդկանց: Կուսնտեսությունները չունեյին աշխատանքի հատուկ, ոպերատիվ պլան: Աշխատանքը մի տեսակ կազմալուծված եր: Այդպես եր փաստորեն վիճակվածը ՄՏԿ-ում և կուսնտեսությունում:

Այդ խնդրի առթիվ առաջին ժողովը հրավիրեցինք մարտի 24-ին, վորից հետո աշխատանքը փոխադրվեց դեպի դաշտ, դեպի արտադրություն: Դժվար եր ինձ համար աշխատել այդ շրջանում, նամանավանդ, վոր յես չգիտեյի հայերեն լեզուն: Իսկ յերբ գործի անցա, յերբ աշխատանքն սկսեց յեռալ և հունը մտնել, մի տեսակ թեթեւություն զգացի, չնայած նրան, վոր հիմա յել չգիտեմ հայերեն լեզուն, սակայն այդ մասին հետո: Թե ինչպես մենք առաջ անցանք, թե ինչպես մեր շրջանը, մեր քաղբաժինը առաջնությունը վերցրեց և արժանացավ համամիությունական կաբմիր տախտակին, այդ առթիվ յես մի քանի խոսք կասեմ:

Նոր էյի աշխատանքի անցել, յերբ մի անգամ կարիք յեղավ «Կոմսոմոլեց» կուսնտեսությունը գնալ, վորովհետև այնտեղ դարնանացանի աշխատանքները վատ էյին ընթանում:

Մտնում եմ կոլխոզի վարչությունը: Տրակտորիստների և ուրիշ աշխատողների ժողով ե: Որակարգում դրված ե ինվինտարի վերանորոգման հարցը:

Խոսում ե կուսնտեսության նախագահը:

— Ինչո՞ւ ինվինտարի ռեմոնտը մինչև հիմա չի վերջացել,— հարցնում ե նախագահը: Ինչո՞ւ, ո՞վ ե մեղավորը,— շարունակում ե նա:

— Դուք, այո, դուք, յեվ ուրիշ վոչ վոք,— շեշտակի պատասխանում ե նա:

— Հիմի, — շարունակում է նախագահը, առաջարկում եմ ձեզ անցնել գործի, հասկացած, ել յերկարացնելու կարիք չկա: Յես պահանջում եմ, վոր յեկու որվա ընթացքում աշխատանքը վերջացած լինի:

— Հարցեր չկան, խոսակցությունը վերջ տալու տոնով հարցնում ե նախագահը:

Ժողովականները լուռ են. վոչ մի ձայն և վոչ մի ծպտուն:

— Այդպես ուրեմն, — շարունակում է նախագահը, — յերկու որ լեվ վոչ մի ժամ ավելի, իսկ հիմա կարող եք ցրվել, ել ուրիշ հարցեր չունենք:

Ժողովը փակվում է, բոլորն սկսում են ցրվել: Յես տեսնելով, վոր գործը անհաջող վերջ է ունենալու, մոտենում եմ ժողովականներից մեկին և հարցնում:

— Դուք ի՞նչ աշխատանք եք կատարում կոլտնտեսությունում:

— Դարբին եմ, պատասխանում է նա:

— Այդ շատ լավ է, իսկ ինչո՞ւ դուք չխոսեցիք ժողովում, թե ինչ պատճառներից է վերանորոգումը կադում:

— Ե՛, ընկեր, ի՞նչ խոսել, միթե բոլորը չգիտեն. բոլորին ել հայտնի յե պատճառները: Ինչպես յերեվաց, մեր խոսակցությունը գրավեց մյուսների ուշադրությունը:

— Հիմա ինձ հետաքրքիր է, շարունակում եմ յես, — թե դու ի՞նչ աշխատանքով ես զբաղված:

— Վոչ մի, պատասխանում է դարբինը:

— Ի՞նչպես, իսկ վերանորոգումը....

— Ե՛, ընկեր, ի՞նչ վերանորոգման մասին կարելի յե խոսել, յերբ դարբնոցում ցրտից շուն կսատկի, յերբ վերանորոգման յենթակա գուլթաններն ու ուրիշ գործիքները պառկած են ձյունի տակ: Հազար անգամ ասել եմ նախագահին, վոր դարբնոցը ապք պիտի լինի, ածուխ է հարկավոր, մարդ է հարկավոր գութանները ձյունի տակից դուրս քաշելու համար: Յես հո չեմ կարող մի ձեռքով հազար գործ անել:

Կարծես թե ժողովը նորից սկսվեց: Մյուսներն ել սկսեցին մասնակցել մեր խոսակցությանը: Յեվ, ինչպես ասած, այս «անորինական» ժողովում մենք վորոշեցինք թե ինչպես անել, վորպեսզի ինվեստարը ժամանակին վերանորոգվի:

Հետաքրքիր է յեվ մի ուրիշ դեպք:

Հնձի ժամանակն էր: Գնում եմ «26 կոմունարներ»-ի անվան կոլտնտեսությունը, վոր գտնվում է Մեծ Մալալում: Մոտենում եմ կալերից մեկին, տեսնում եմ կալիչը կանգնած է և չի աշխատում: Կանչում եմ բրիգադիր Շաուլույանին:

— Ինչո՞ւ կալիչը չի աշխատում, — հարցնում են նրան:

— Զգիտեմ, — պատասխանում է նա: Սկսում եմ հետաքրքրվել և տեսնում եմ, վոր կալիչը ճիշտ չի դրված: Հավաքվում են մի քանի տղերք, կալիչն ուղղում ենք և սկսում է աշխատել:

— Կալիչը լրիվ բեռնվածություն ունի, հարցնում եմ բրիգադիրից:

— Վոչ, — պատասխանում է բրիգադիրը: Ավելի ճիշտ և կատարում է, և չի կատարում:

— Ինչո՞ւ...

— Զգիտեմ, — պատասխանում է նա:

Յես կարծես թե գլխի յեմ ընկնում և սկսում եմ հարց ու փորձ անել բրիգադիրին:

— Քանի՞ հոգի յե աշխատում կալիչի վրա:

— Մշտական թիվ չկա, — պատասխանում է բրիգադիրը:

— Դու քո բրիգադի ցուցակն ունե՞ս:

— Վոչ, ընկեր Դուդուկին, — պատասխանում նա. կալիչի վրա միշտ նույն մարդիկ չեն աշխատում, այսոր մեկը, վաղը մյուսը և այդպես...

— Այ, տեսնում ես, հենց դրանից է, վոր քո կալիչը նորման չի կատարում: Հարկավոր է պահանջել վարչությունից, վորպեսզի առաջին՝ քեզ տան այնքան աշխատող, վորքան հարկավոր է, յերկրորդ՝ վորպեսզի կալիչի վրա միշտ միևնույն մարդիկ աշխատեն և յերրորդ՝ հարկավոր է աշխատողներին բաժանել ըստ հերթի, թե չե մի հերթի աշխատանքն արտադրողականությունը չի բարձրացնի: Հետո յիլ, ախր չե՞ վոր մարդ է, հոգնում է... Այո, բրիգադիր Շաուլույանն այդպես ել արեց: Նա մրցում էր մի ուրիշ բրիգադի հետ և միշտ հետ եր մնում նրանից, իսկ հետո առաջ անցավ և որինակելի դարձավ:

Այդպիսի դեպքերի, մարդկանց ու նրանց գործերի մասին շատ կարելի յե պատմել. թեկուզ վերցնենք մի յերկրորդ դեպք:

Հնձի մամանակն է, գնում եմ դաշտ: Ճանապարհին անցնում եմ կալատեղից: Յերկու կոլտնտեսականներ նստած հնձիչի ատամներն են սրում: Բարեվում եմ ու մի պահ հետաքրքրվում նրանց աշխատանքով: Տեսնում եմ, վոր վատ են սրում: Մի րոպե հիշողությանս մեջ շփոթվում է անցյալը: Մոռացա ասել, վոր յես տոկար եմ, և եզ իմ արհեստը պատանի ժամանակս եմ սովորել Իվանովսկի արդյունաբերական մարզի,

իմ հայրենիքի, այսպես ասած, արհեստանոցներից մեկում։ Հա, վեր եմ հիշում տոկարուկությունն և այն՝ թե ինչպես ելինք մենք սրում այս կամ այն գործիքը։ Մոտենում եմ «ատամ» սրող տղերքին։

— Ընկեր, այդպես չեն սրի, ասում եմ, այդ բթացնել ե նշանակում և վոչ թե սրել։ Մեկ ել, չե՞ վոր հնձիչը կարող ե շուտով նոր և սուր ատամների կարիք գգալ, հարկավոր ե արագ աշխատել։

— Ե՛, ընկեր Դոկուկին, — պատասխանում ե նրանցից մեկը, — դուք չգիտեք, ես գործը վարպետի, գյուղացու գործ ե։

Յես այլևս չեմ վիճում նրանց հետ, այլ մեկի ձեռքից վերցնում եմ սրիչը ու ցույց տալիս, թե վոնց ե հարկավոր սրել։ Նրանք իսկապես վոր գգացին մի տեսակ ամոթ և շարունակեցին իրենց գործը, հետեւելով իմ ցույց տված ուղինակին։

Հանկարծ աչքս առնում ե մի կույտ ժանգոտված և անխնամ կերպով գետին թափված հնձիչի ատամների վրա։

— Սա ի՞նչ ե, — հարցնում եմ յես նրանցից, ցույց տալով «ատամների» կույտը։

— Մենք վոչինչ չգիտենք, — պատասխանում ե մեկը, — հարցրեք բրիգադիրին։

— Ի՞նչպես թե, իսկ ձեզ չի՞ հետաքրքրում արդյոք, վոր կոլտնտեսությունն ունեցվածքը եսպես փչացնում են։

— Բրիգադիրն ե մեղավոր, — ավելի շեշտակի ասում ե նրանցից մեկը։

— Մենք մի քանի անգամ ասել ենք նրան այդ առթիվ, իսկ նա միջոցներ ձեռք չի առնում։

— Ուրեմն այդպես, բրիգադիրն ե մեղավոր, — շարունակում եմ յես դիմելով մի փոքրիկ խորամանկություն։

— Լավ, մի ըոպե գործդ թող և գրիր ես թղթի վրա. — յես մեկնում եմ նրան իմ ծոցատետրը։

— Գրիր, վոր ես բանի մեղավորը բրիգադիրն ե, հետո յես նրա հետ կխոսեմ։

Նրանք լուում են, վոչ մեկը նրանցից չի մոտենում թղթին։ Տատանվում են։ Առաջինը նրանցից ամոթից մի տեսակ կարմրում ե։

— Դե, ինչ ես կանգնել...

— Ներողություն, ընկեր Դոկուկին, — կարկամելով սկսում ե խոսել նրանցից մեկը։ — Եդ գործի պատասխանատուն մենք ենք, մեզ ե հանձնարարված եդ գործը, մենք ենք մեղավորը։

Պոսք ենք տալիս, վոր այսոր մինչև լերեկո եդ բոլորը կարգի կբերենք։

— Լավ, եդ դեպքում աշխատեք, բայց մյուս անգամ եդ պիտի բաներ չտեսնեմ։

Յես կուզեյի անկեղծ սրտով պատմել ևս մի դեպք։ Նա մի վարկյան լուծվյալ մեջ խորշունչ քաշեց յերիտասարդին հատուկ թարմությամբ և նրա չաղլիկ դեմքը մի պահ ալիքավորվեց, վառվռուն աչքերը մի տեսակ քաղցր ժպտացին։

— «Հեղ-ալիք» կոլտնտեսությունում եմ գտնվում, բջիջի քարտուղար Զարդարն ել հետո եր։ Այդ ժամանակ մեզ մոտեցավ բրիգադիրներից մեկը։

— Ընկեր Սարախաշյան, — դիմեց նա Զարդարին — ախր ի՞նչ անեմ ե...

— Ի՞նչ ե պատահել ելի, — հարցրեց Զարդարը։

— Տո եդ անտեր կալսիչը նորման չի կատարում, չեմ հասկանում թե ինչիցն ե։

— Իսկ ի՞նչպես են աշխատում տղերքը, — հարցնում ե Զարդարը։

— Թվում ե թե վատ չեն աշխատում, — պատասխանում ե բրիգադիրը։

— Ի՞նչպես թե թվում ե, լավ են աշխատում, թե վատ։

— Իմ կարծիքով լավ են աշխատում...

— «Իմ կարծիքով», «թվում ե», չգիտեմ ելի ինչ — ասում ե Զարդարը մի տեսակ ներքին վրդովանքով։

— Լավ, հիմի կգամ, — պատասխանում ե նա բրիգադիրին զսպելով իրեն։

— Ընկեր Դոկուկին, յեթե նեղություն չի լինի, յես այս ըոպեյին կգամ։ Գնամ տեսնեմ, ելի ինչ ե պատահել կալատեղում։

— Ստանան տանի, — խոսում ե նա ինք իրեն. կալսիչի տեխնիկայից ել լավ չեմ հասկանում, գաղափար չունես, վոր եսպիտի ժամանակ յախիցը գաս։

— Սպասելու կարիք չկա, — պատասխանում եմ յես, գնանք միասին։

Մենք ճանապարհվեցինք դեպի կալատեղ։ Վոչ այնքան յերկար քննելուց հետո պարզեցինք, վոր կալսիչը վոչ մի վնասված տեղ չունի և պարտավոր ե նորման կատարել։

— Դե, տղերք, ապա մի փորձեք աշխատել, — հնչում ե Զարդարի ձայնը։

Բրիգադը գործի յե անցնում։ Կալսիչը սկսում ե աշխատել։ Մենք հետեւում ենք աշխատանքի ընթացքին։ Մեքենան

ժամացույցի պես ճիշտ ե աշխատում: Յերբ արդեն մի ժամ անցած կլիներ, ինչ սկսել եր աշխատել մեքենան, մենք աչքի չափով քննեցինք հետևանքը: Իսկապես, նորման չեր կատարվել: Վերջին կալսն եր, կոլխոզում տիրում եր մի տեսակ անհանգստություն:

— Ամեն ինչում առաջինը դուրս յեկանք, եստեղ պետք ե հետ ընկնենք,— փափսում եյին շատերը:

— Վո՛չ,— ասաց Ջարդարը, մենք սովորություն չունենք յետ մնալու. նորմայի չկատարվելու պատճառը թույլ աշխատանքն ե:

— Դե, ընկեր Դոկուկին, դուք կարող եք գնալ, դուք զբաղված մարդ եք, իսկ կալսի մասին անհոգ յեղեք: Մեր կոլխոզը պետք ե և պարտավոր ե առաջին տեղը գրավել: Յես կմնամ այստեղ, յես պետք ե աշխատեմ կալսիչի վրա:

— Չահելություն մի արա,— ասաց հասակավոր կոլտնտեսականներին մեկը,— ես քո ուժի բան չի:

— Կտեսնենք,— ասաց Ջարդարը և թուով դեպի կալսիչը: Լոքոմոթիվը սկսեց ծխալ, փռկն սկսեց կատաղի պտույտներ գործել և կալսիչը նորից գործի անցավ: Մինչեւ հեռանալս, յես դեռ յերկար նայում եյի այդ հրապուրիչ տեսարանին: Կալսիչի գլխին, մի քանի ուրիշ աշխատողների հետ, կուշ ու ձիգ եր անում և Ջարդարը: Չորս ժամ անընդհատ, առանց մի թեթեւ շունչ քաշելու, նա յեղանով խրձեր եր շարտում կալսիչի բերանը: Մյուսներն ել հետեւում եյին նրան: Նրանք բոլորն ել առույգ և ուժեղ տղամարդիկ եյին: Յերեւում եր, վոր բրտինքը պատել ե նրանց: Բայց տղամարդկության նամուսը թույլ չեր տալիս նրանց, առաջինը հայտնելու հանգստանալու ցանկությունը:

— Ինչպե՛ս, միթե նրանք ավելի թույլ կարող եյին լինել Ջարդարից:

— Մալադե՛ց,— չկարողանալով զսպել իր հուզմունքը, բացականչեց այն հասակավոր կոլտնտեսականը, վորը քիչ առաջ ջահելություն անվանեց Ջարդարի ցանկությունը:

— Ուրիշ է, ուրիշ եղ աղջիկը: Համա եղ մասին հետո, ավելի ճիշտ՝ յես խորհուրդ կտամ նրա հետ առանձնապես խոսել:

Յեղե՛լ եք արդյոք. դուք այնպիսի վիճակում, յերբ ձեր սիրտը լիքն ե յեղել մի տեսակ անսահման խինդով, ուրախությամբ, հուզմունքով, վոր ստիպում ե ձեզ ծիծաղել, պարել, թռչկոտալ, ծափ տալ: Ահա այդպիսի անսահման խինդով, վոգեվությունությամբ, հուզմունքով եր խոսում Նիկոլայ Ալեքսանդրովիչ

Դոկուկինը, յերբ պատմում եր կոլտնտեսության ունևոր կյանքի պայքարին նվիրված բջիջի քարտուղար — Ջարդարի մասին:

Յեւ չանցած մի քանի որ, քաղբաժինն ստանում ե «Հեղալիքի» ռապորտը:

«Կալսն ավարտել ենք և կառավարության պարտքը հանձնել: Անցել ենք աշնանային աշխատանքներին: Շուտով սկսելու յենք բերքաբաշխումը»:

«Հեղափոխության ալիք»՝ Ջարդար

— Ուրիշ են եղ մարդիկ, ընկեր, ուրիշ: Ավելի ճիշտ, ուրիշ են դարձել նրանք, փոխվել են, այլևս նման չեն իրենց: Յեթե ժամանակը ներեր, գուցե յես շատ բաներ պատմեյի ձեզ, բայց կներեք: Յես հիմա մի տեսակ սովոր եմ եղ մարդկանց հետ աշխատել: Իմ աշխատանքի առաջին շրջանում զգացած խորդությունները հիմա փոխվել են մի տեսակ հարազատություն: Յես ել եմ փոխվել, այդ յես զգում եմ: Ինձ թվում ե, թե 29 տարեկան հասակում յես մի տեսակ վերածնվել եմ. այն չեմ, ինչ յեղել եմ 29 տարի շարունակ:

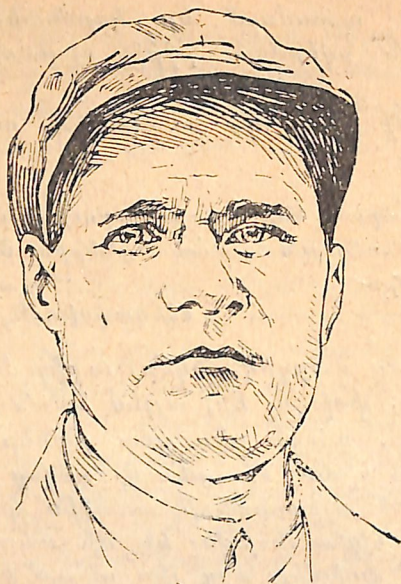
Յեւ յերբ շատ հաճախ, աշխատանքից մի տեսակ հոգնած ես լինում, այդ մարդկանց, այդ կոլտնտեսականների մոտ զնալիս, լինի դա ջահել, թե ծերունի, միևնույն ե, մի տեսակ հանգստություն ես զգում, կարծես թե թարմանում ես: Մենք դադարեցինք զրուցելուց և անցանք մեքենատրակտորային կայանը մի փոքրիկ եքսկուրսիա կատարելու:

Չալթրից վոչ այնքան հեռու, ճիշտ նրա կողքին մի բարձրություն վրա, ցցվում են ինչ վոր շինություններ: Գաղաք տանող մեծ ճանապարհի հենց կողքին, փառավոր շքեղություն, փռվում ե ՄՏԿ-ն իր նոր և խրոխտ շինություններով:

Ահա նրանցից առաջինը:

Հսկայական մի կառուցվածք բարձր և խրոխտ աղյուսե սյուներով, թիթեղյա տանիքով. այստեղ են ձմեռում կոմբայները: Հետո ուրիշ շատ այդպիսի ծածկոցներ, վորտեղ պահվում են զանազան տեսակի ու մեծության գյուղատնտեսական մեքենաներ: Այդ բոլորն ել վերանորոգված, պատրաստ, սպասում են զարնան գալուն, նոր ցանքսին և ուրիշ նույնանման աշխատանքներին:

Մենք անցանք արհեստանոցները: Դա մի մեծ, արտաքինից բավականին գեղեցիկ շենք ե, չորս կողմից բարձր ու լայն

Քաղբաժնի պետ ընկ. Դոկուկին

դարձրանք և լուսամուտներով: Մտնում ենք ներս, այնտեղ ինչ վոր շինարարական աշխատանք եր կատարվում:

— Այս ինչ խողովակներ են անցկացնում, — հարցնում եմ յես:

— «Պարավոյ ատապլենի» յեն անցկացնում: — պատասխանում ե ինձ կուկուլեկարիվի քարտուղար ընկեր Ախոյան Դեվորգը: Ձմեռն արհեստանոցներում ցուրտ ե լինում, հարկավոր ե տաքացնել, իսկ սովորական վառարանները չեն տաքացնում, չնայած նրան, վոր անագին ածուխ ե ծախսվում:

Արհեստանոցի առաջին և ամենամեծ ցեխում, իրար հետեվից շարված են մի շարք տրակտորներ, նրանցից շատերը խորհրդային արտադրություն ե:

— Սովետական ե, պատասխանեց բանվորներից մեկը, յերբ յես նրան հարցրի իր տրակտորի ինչ սխտեմ լինելը:

Ցեխում յեռում եր տրակտորների վերանորոգման աշխատանքը: Ամեն մի տրակտորի վրա աշխատում եր յերկու մարդ: Ինչպես յերեվաց, նրանցից շատերն իրենք տրակտորիստներ եյին, վորոնք ուզում եյին ել ավելի խորն ու հիմնովին ուսումնասիրել տրակտորի տեխնիկան: Ցեա ծանոթացա տրակտորիստներից մեկի հետ, նրա անունը Ղուկաս ե, Սուխարյան Ղուկաս: Դա վոչ այնքան բարձրահասակ, առույգ կա-

մվածքով, առնական դեմքով և հաստ մազոլոտ ձեռքերով, քսանյերկու տարեկան մի կիսաբանվորական արտաքինով յերիտասարդ եր:

— Քանի տարի յե, վոր տրակտորիստ ես, — հարցնում եմ յես:

— Յերեք, պատասխանում ե նա:

— Վոր գյուղից ես.

— Թոպալից:

— Կոլխոզի անդամ ես:

— Այո:

— Ի՞նչպես յեղավ, վոր տրակտորիստ դարձար:

— Յեղավ ելի, — պատասխանում ե նա թեթեւակի ժրպտալով:

— Իսկ ի՞նչպես յեղավ, այդ ե ինձ հետաքրքիրը, — շարունակում եմ յես:

— Ընկեր, ախր եդ յերկար պատմութիւն ե. դե վոր ուզում եք, կպատմեմ:

— Եսպես եր, — սկսեց իր պատմութիւնը Ղուկասը: Յերբ յես կոլխոզ մտա — եդ 1930 թվին եր — մեր կոլխոզում մի քանի հատ տրակտորներ կային, համա տրակտորիստ մենք չունեյինք: Ես մեր ՄՏԿ-յում, տրակտորի կուրսեր բացվեց: «Սոցփարոս» կոլխոզի, այսինքն՝ մեր կոլխոզի վարչութիւնը վորոշեց ինձ ուղարկել եդ կուրսերը:

Այնուհետև Ղուկասը պատմեց, թե ինչպես սկզբի շրջանում քաշվում և դժվարանում եր սովորել:

— Յես համարյա անգրագետ եյի, — շարունակեց նա, եսպես վոր շատ դժվար եր ինձ համար սկզբից և յեթ սովորել կուրսերի պայմաններին: Նա շատ դո՛հ եր մնացել իր ուսուցիչ Մովսեսյանից, վորի նկատմամբ մինչև հիմա յել մի խոր հարգանք ե տացում:

— Յերբ յես մոտիկից ծանոթացա տրակտորին, շատ սիրեցի եդ մաշինը և վորոշեցի, ինչ ել վոր լինի, տրակտորիստ պիտի դառնամ: Շուտով կուրսերն ավարտեցինք և ամեն մեկս ստացանք մեր տրակտորը: Յես շատ հաջող ավարտեցի կուրսերը, — մի տեսակ հպարտութիւնով ասում եր Ղուկասը:

Իմ տրակտորն ամերիկական «Կեյս» սխտեմի յեր, № 49-ը:

Կուրսերի ավարտականը ստանալու համար, հարկավոր եր յերկու տարի աշխատել: Հետո Ղուկասը պատմեց՝ թե ինչպես նա արդեն յերեք տարի աշխատում ե միլենույն տրակտորի վրա և մինչև հիմա նրա տրակտորը լուրջ վնասներ չի ստա-

ցել և վերանորոգման չի լեզել, բացի ընթացիկ վերանորոգումից:

— Յես իմ տրակտորը աչքի լույսի պես եյի պահում: Յեթե հարկավոր եր գիշերային աշխատանք կատարել, յես թույլ չեյի տալիս ուրիշներին աշխատել իմ տրակտորի վրա, վորովհետեւ գիշերային աշխատանքը վտանգավոր ե տրակտորի համար:

— Դու վճիռ կոլտոգումս եյիր աշխատում,—հարցրի յես:

— Գլխավորապես մեր «Սոց-փարոս»-ում:

— Իսկ վորեւ մեկի հետ մրցում եյիր, վոր նրանք ել քեզ պես լավ պահեն տրակտորը:

— Իհարկե,—պատասխանեց Դուկասը: Նա պատմեց, թե ինչպես ինքը սոցմրցման մեջ եր մտել յերկու տրակտորիստների՝ Չորեյանի և Յավրուլյանի հետ, վորոնց տրակտորները միշտ փչանում եյին և վերանորոգման գնում—իսկ իրենք՝ վնչ: Հետո նա պատմեց, թե ինչպես ինքը շարունակ գերակատարում եր ցանքսի պլանները և միշտ վարում եր յոթ—ութ հեկտար:

— Ամեն ժամանակ ել սոցմրցումը յես եյի տանում և մի քանի անգամ ել նվիրատվություն եմ ստացել: Հիշում եմ,—շարունակեց իր պատմությունը Դուկասը, մեկ ուր ել, սարսափելի վարար անձրեվից հետո, լավ յեղանակներ սկսվեց, բայց արտերում գեռ ցելս եր: Մենք մի բրիգադիր ունեյինք Յիւյան Արչակ անունով, վորի հայրը կուլակ եր և նրան արգեն քշել եյինք գյուղից: Մեկ ել եդ Արչակը մոտենում է ինձ և ասում—

— Ինչո՞ւ չես վարում, յեղանակը լավ ե:

— Չի կարելի վարել,—պատասխանում եմ յես,—ցելի ա:

— Կարելի յե,—սնդում ե նա:

— Չի կարելի,—աստիճանաբար բարձրացնում եմ ձայնս:

Այդպես յերկար վիճեցինք, թեև նա կարգադրում եր, բայց յես չեյի յենթարկվում և վերջի-վերջս չվարեցի:

— Այո, ընկեր, յես ճիշտ եյի,—մե տեսակ արդարանալու տոնով շարունակեց Դուկասը: Միայն այդպիսի վերաբերմունքով ու խնամքով իմ տրակտորը կարգին մնաց և յես իմ պլանները գերակատարեցի: Դուկասը պատմեց և այն մասին, թե ինչպես գիշեր ժամանակով նրանց մոտ եր գալիս ընկեր Դուկակինը կամ ընկեր Յեղիագարյանը:

— Ընկեր Դուկակինը ձիու քայլվածքից անգամ հասկանում եր, թե եստեղը վոնց ե վարած,—հրճվանքով ասաց Դուկասը:

— Դուկասն այն կոլտնտեսականներից ե,—ասում եր կոլտնտեսություն հախազանք, այն տրակտորիստներից, վոր անկեղծ սրտով և հարվածային կերպով աշխատում են բոլշևիկյան կոլտնտեսությունների և ունեվոր կոլտնտեսականների գործի համար: Նա վաստակել ե իր փոքրիկ ընտանիքով 417 աշխոր:

— Մենք վոչ մի ժամանակ եսքան բերքի տեր չենք յեղել, ինչպես հիմա,—մեծ հրճվանքով ասում եր Դուկասի մայրը, վորը հիսունն անց եր արդեն և իր կյանքի ընթացքում շարունակ գեղջկուհի ե յեղել:

Դուկասի ընտանիքը ստանում ե յերեք լրագիր:

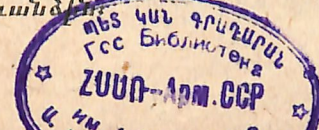
Դուկասը շատ սիրով եր կարդում քաղբածնի որդան «Նստուզիաստ»-ը, իսկ նրա փոքրիկ քույրը՝ Յերմոնուհին, վոր սովորում եր դպրոցում, կարդում եր «Լեն. միւլուչատ»: Բացի այս յերկու լրագրից, նրանք ստանում եյին նաև ռայոնական ամենամեծ «Կոմունար» լրագիրը, իսկ մայրիկի համար, փոքրիկ Յերանուհին բարձր ընթերցանություն եր կատարում:

Յես շատ գոհ մնացի Դուկասի պատմությունից, յերբ նա ավարտեց իր պատմությունը: Մենք մնաս բարով ասացինք և անցանք արհեստանոցների մյուս բաժինները նայելու: Իրանք բոլորն ել վոչ այնքան մեծ ցեխեր եյին, վորտեղ պատրաստվում կամ վերանորոգվում եյին այս կամ այն մեքենայի փչացած մասերը: Խոսեցինք շատ բանվորների հետ, վորոնց մեծագույն մասը յերեկվա մենատնտես գյուղացիներ են: Նրանք անտրտունջ կերպով հերոսների նման, առանց մի քայլ զիջելու դասակարգային թշնամուն, քաղբածնի բոլշևիկյան ղեկավարութեամբ քայլում եյին ունեվոր կոլտնտեսային կյանք ստեղծելու մեծ պայքարի առաջին շարքերում: Նրանք այդ լավ եյին հասկացել, լավ եյին հասկանում և բոլորովին պատահական չե, վոր առաջավորների շարքն են անցել և լավ առաջավորներ են:

— Նիկոլայ Ալեքսանդրովիչ,—յես դիմեցի քաղբածնի պետ ընկ. Դուկակինին: Դուք ունեք արդյոք, այնպիսի ձիապաններ, վորոնք խնամում են ձիերին այնպիսի հարազատութեամբ, ինչպես Սուխարյան Դուկասն իր տրակտորին:

— Ինչո՞ւ չե,—պատասխանեց նա ինձ դեկավարի հատուկ զոհունակութեամբ, յերբ առանձնապես հետաքրքրվում ես նրա աշխատանքի պրոուդներով:

Յես ծանոթացա յերկու ձիապանների հետ: Նրանցից մեկը յերիտաւարդ եր, իսկ մյուսը հասակավոր: Խոսեցինք նրանց մասին, առանձին առանձին:

Ահա նա, Բայան Թեվոդորոսը, 27 տարեկան, հարվածային գործունյա մի յերիտասարդ ե: Թեվոդորոսը 1925 թվից սկսել է ապրել իր սեփական տնտեսության մշակությամբ: 1930 թվին կոլտնտեսություն գալով, իր հետ բերել է յերկու ձիեր, վոր նա վաստակել էր խորհրդային իշխանության ժամանակ:

— Յես շատ եմ սիրում ձիերին, հենց դրա համար ել մենք մեր յերկու յեզները ծախեցինք և ձիեր առանք: Չեմ սխալվի, յեթե ասեմ, վոր իմ ձիերը գյուղի ձիերի մեջ ամենալավերիցն էյին,—պատմում է Թեվոդորոսը:

Բայանը կոլտնտեսություն է մտել 1930 թվին: Հետագայում, յերբ կոլտնտեսությունից դուրս յեկան, նա յել դուրս յեկավ, բայց շուտով դարձյալ վերադարձավ կոլտնտեսություն:

— Յես շատ էյի ուզում կոլտնտեսության ձիապան լինել,—ասում է նա, բայց չէյին նշանակում: Չահել է, ասում էյին, ձիապանն ստաժավոր, հասակավոր պիտի լինի:

Բայց շուտով փոխվում է դրությունը: Յեվ ահա սովորական որերից մեկում քաղբաժնի պետի ոգնական, ընկեր Յեղիազարյանը, իր հերթական աշխատանքի կարգով դաշտ է դուրս գալիս: Նա,—պատմում է Բայանը,—մյուս աշխատանքներ նայելուց հետո մոտեցավ նաև իմ ձիերին, յես արդեն ձիերը արձակել ու նախաճաշում էյին:

— Ես ում ձիերն են,—հարցրեց նա բրիգադիրից:

— Բայան Թեվոդորոսի,—պատասխանում է բրիգադիրը:

— Իսկ նա ինչ աշխատանք է կատարում:

— Շարքացանի վրա յե աշխատում:

Ընկեր Յեղիազարյանը գնաց: Մենք շարունակեցինք մեր աշխատանքը: Մյուս որ քաղբաժնից թուղթ ստացա: Քաղբաժինը առաջարկում է ինձ ընդունել ձիապանի պարտականությունը: Յես շատ ու շատ ուրախացա, յերբ անցա այդ աշխատանքին և մինչև եսոր ել աշխատում եմ:

Ինձ հանձնեցին խնամելու 11- ձի, դրանցից շատերն արդեն հալից ընկած էյին, բայց մինչև քաղի ժամանակը այդ ձիերին յես այնպես խնամեցի, վոր հիմա յել ամենալավ ձիերն են: Յես գիշեր ցերեկ գոմից դուրս չէյի գալիս, մի խոսքով, շարունակ ձիերի մոտ էյի լինում: Առաջին շրջանում ձիերի կերը կոշտ էր: Այդպիսի կեր ձիերին չեր կարելի տալ, դրա համար ել յես կերը թրջում, կակղեցնում, մանրում էյի և նոր տալիս ձիերին: Բացի այդ, յես թույլ չէյի տալիս, վոր ձիերին չարչարեն և տեղի-անտեղի բանեցնեն:

— Չմոռն սկզբին եր, բրիգադիրը կարգադրել էր շատ կարեվոր գործի համար մի ձի հանձնել, իսկ ձիերը նալած չէյին: Յես չհամաձայնեցի ձին տալ և սկսեցի աղմուկ բարձրացնել՝ մինչև դարբին չկանչեցին և ձին չնալեցին: Հիմի ինձ տվել են ևս յերկու ձի, եդ ձիերն ել շուտով կարգի կգան: Իմ լավ աշխատանքի համար յես նվեր և հարվածային գրքույկ ստացա: Յես հարվածային եմ,— իր համեստության հակառակ հպարտությամբ ասաց Թեվոդորոսը:

— Իմ ընտանիքը բաղկացած է 9 հոգուց: Աշխատում ենք միայն յերեքով յեվ ամենահասակավոր աշխատողը յես եմ: Վաստակել ենք մոտ 500-ից ավելի աշխոր: Ստացած բերքը լրիվ բավարարում է մեզ, ավելցուկի մասին խոսք լինել չի կարող: Հաճախ ինքս ինձ միտք եմ անում, ինչ կլիներ մեր որը այդպիսի մեծ ընտանիքով, յեթե կոլխոզը չլիներ: Չգիտեմ թե վոնց պիտի ապրեյինք: Առանց այդ ել մայրս պատմում է, ասենք յես ել եմ հիշում, գեռ հայրս սաղ եր և մեր ընտանիքը այնքան ել մեծ չեր, մենք այսքան հաց վոչ մի ժամանակ չենք ունեցել, իսկ այսպիսի ապրուստ առավել ևս: Բայց մի բան կուզեյի ասել. չնայած նրան, վոր յես իմ ձիերի խնամքը լավ եմ կատարում, այնուամենայնիվ, ինձ թվում է, ավելի ձիշտ համոզված եմ, վոր մեր ռայոնի ամենալավ ձիապանը՝ Շլորյան Խաչերեսն է: Նա մեր կոլխոզից չե, «այլ» Շերուդայեվի անվան կոլխոզից է: Յես համոզված եմ, յեթե «Շերուդայեվ» կոլխոզը Շլորյանի պես շատ կոլխոզիկներ ունենար, ամենառաջավոր կոլխոզը կլիներ:

Շուտով յես ծանոթացա նաև Շլորյան Խաչերեսի հետ: Նա գյուղում չեր լինում, այլ շարունակ ապրում եր իր ձիերի մոտ, բրիգադի փոքրիկ կալվածքում: Բրիգադի իջեվանը գյուղից 20 վերստ հեռու յեր: Տնտեսության նախագահը կարգադրեց մեզ սահնակ տալ և յերբ սահնակը պատրաստ եր, յես յեվ կուսըջիջի քարտուղար ընկեր Յեղյան մեկնեցինք բրիգադ: Առավոտյան սառը քամին, այսպես ասած, քիթ եր կտրում: Յուրտ եր:

— Շոտ կհասնենք, հարցնում եմ յես քարտուղարին, վորն ինձ պես կծկծվել եր իր աշնանային վերաբույսի մեջ և վոչ մի ցանկություն չուներ խոսելու:

— Քիչ հետո,—պատասխանեց նա և լռեց: Յես նկատեցի, վոր նա ինձից ավելի յե մրսում և այլևս չանհանգստացրի նրան իմ հարցերով: «Քիչ հետո», մտածում էյի ինքս ինձ և տաքանալու մի ուժեղ ցանկությամբ հրճվում, բայց այդ րոպե-

յից հետո մենք համարյա թե մեկ ժամ ճանապարհ եյինք զնում: Դաշտում, հաճախակի խմբերով յերևում եյին սպիտակ գազաթ-
ներով ցցված խոտի դեղեր, փորոնք պատկանում եյին «Շե-
բոլդայեվ» կոլտնտեսութեան: Դրանից ել ավելի շատ նրանք
գյուղ եյին տարել: Սակայն խոտի տեղափոխութեան աշխա-
տանքները դեռ չեյին դադարել, ճանապարհին մենք հանդի-
պեցինք 10-ից ավելի սայլերի, փորոնք խոտ եյին տեղափոխում:

Դաշտում բավական լայն տարածութիւններով սեւիկն եյին
տալիս արեւածաղկի, կուկուրուզի ցողուններից դեռ չմաքրած
արտերը: Դա յեւ «Շեբոլդայեվ» կոլտնտեսութեանն է. կոլտն-
տեսութիւնն այդ ճակատում հետ եր մնացել: Հետո յես
իմացա, փոր արտերը մոլախոտերից մաքրելու շեփութիւնը
վերցրել է Մյասնիկյանի ռայոնի կոմսոմոլը, բայց նա յեւ հետ
եր մնացել: Հենց այդ որերին տեղի ունեցավ կոմսոմոլի 2-րդ պե-
նումը, փորտեղ առանձնապէս դրված եր դաշտերը մոլախոտե-
րից մաքրելու հարցը: Նրանք փորոշել եյին մինչև 17-րդ
կուսհամագումարը այդ ճեղքվածքը լիկվիդացիայի յենթարկել:

Մենք արդեն գտնվում եյինք բրիգադում, շրջել ու ծանո-
թացել եյինք բրիգադի կալվածքին: Դա մի փոքրիկ ձորակի
մեջ ընկած վոչ այնքան մեծ ու գրավիչ շինութիւններով շրջա-
պատված բակ էր: Առաջին ծանոթութեան վայրը ձիերի գոմն
էր, փորտեղ բոլորից շատ աչքի զարնվեց վեց հատ սև ու կար-
միր հզի ձիեր, փորոնք նկատմամբ Խաչերեսը առանձին խնամք
եր տանում:

— Վոչնց կարելի չե անուշադիր լինել դեպի ես ձիերը, ասաց
Խաչերեսը, չե՞ փոր գարնանը մեր կոլխոզը կհարստանա վեց
նոր ձիերով ևս: Բացի այդ, հզի ձիերը ծնելուց հետո գործի
պիտի անցնեն:

Գոմը բավականին լայն ու ընդարձակ էր: Մաքուր և
հարկավորին չափ լուսավոր: Որեկան յերկու անգամ կատար-
վում եր գլխավոր մաքրում, և բացի այդ, գուզընթացաբար կա-
տարում եյին նաև ընթացիկ մաքրելու աշխատանքը: Գոմը
տաք էր:

Բացի գոմից, մենք ծանոթացանք և յերկու փոքր շեն-
քերի հետ:

— Սրանք ել մեր սերմի ամբարներն են,— ասաց քարտու-
ղարը:

Մենք մտանք այն խրճիթը, փորտեղում գիշերում եր Խա-
չերեսը իր մի քանի ընկերներին հետ: Խրճիթը շատ փոքր էր
և բաղկացած էր յերկու փոքրիկ սենյակներից: Այստեղ եյին

նրանք պատրաստում իրենց ճաշը. ձմռան եղ ցուրտ որերին
այստեղ եյին նրանք անցկացնում իրենց հանգստի ժամերը:
Յերբ մենք ներս մտանք, մի քանի յերիտապարդներ կարդում
եյին «Ենուտիզիաստի» վերջին համաքը: Յես ծանոթացա բոլորի
հետ ու թեթեւ զրույցի բռնվեցի: Նրանցից շատերն աշխա-
տում եյին դաշտում և մաքրում եյին դաշտերը մոլախոտերից:
Նրանք յեկել եյին հանգստանալու յեւ քիչ ել տաքանալու:

— Իսկ ինչպէս եք աշխատում այդ ցրտին,— հարցրի յես:

— Վոչինչ, ընկեր,— ասաց նրանցից մեկը ծիծաղը դեմքին,
աշխատանքի մեջ ցուրտը չես զգում: Մեկ էլ, ինչ արած, մեղա-
փորը մենք ենք: Տաք յեղանակներին կարգին չաշխատեցինք,
փոր վերջացնենք, հիմի մեր մեղքը պարտավոր ենք քաշել: Չե՞
փոր եզուց գարուն ե, ցանել ե հարկավոր:

Նրանցից մեկը, փորը մի կողմ եր քաշվել ու կպել վառարանի
պատին, դժգոհ դեմքով մեզ մոտեցավ:

— Վոչ ընկեր, յես, համաձայն չեմ, ես ցրտին վոչ վոք չի
համաձայնվի աշխատել. մեկել ինչ ոգուտ, փոր իզուր տեղը
ժամանակ ենք կորցնում և հարկավոր յեղածին պես կեսն ել
չենք անում: Չե, չե, հարկավոր ե բողոքել, այսպէս չի կարելի:
Յես ասում եմ, իսկ տղաներն ինձ չեն լսում:

— Եղ դու ես, փոր հարկավոր աշխատանքի կեսն ես կա-
տարում,— շտապեց պատասխանել առաջին խոսողը: Աշխատել
հարկավոր ե, և մենք աշխատում ենք: Իսկ դու, քո մասին
ինչ խոսք, ամառն ել կարգին չեյիր աշխատում:

Այդ վեճը գուցե յերկար տևեր, յեթե քարտուղարը չշտա-
պեր գյուղ վերադառնալ: Ինչպէս յերևում էր, նրանք հաճախ
եյին վիճում իրար հետ, բայց և այնպէս աշխատում եյին:
Նորեկ մարդու ներկայութիւնն առիթ յեղավ վերսկսելու
նրանց համար մի շատ ծանոթ վիճաբանութիւն:

Յես սկսեցի ծանոթանալ Խաչերեսի գործերի հետ:

Շլորյան Խաչերես: 42 տարեկան, միջին կազմվածքի տեր
մի մարդ էր: Նա միջակ է յեղել, յերբ մտել ե կոլտնտեսու-
թիւն: Կոլտնտեսութիւն մտած առաջին իսկ օրից, բրիգադի
ձիապան էր: Նա իր անհատական տնտեսութեան մեջ ունեցել
էր ձիեր, փորն իհարկե հանձնել ե կոլտնտեսութեան: Են ժա-
մանակ ել նրա ձիերը գյուղում առաջիններից եյին:

— Իմ խնամքին ե հանձնված 26 ձի: Յերբ տարի շարու-
նակ յես զբաղվում եմ եղ գործով և մինչեւ եսոր վոչ մի
ձիու բան չի պատահել: Իմ ձիերը միշտ ժամանակին գնացել

են աշխատանքի: Միայն անցյալ տարի իմ ձիերից մեկը սատկեց, վորը վոչ մի կերպ չեմ կարող մոռանալ,—պատմում եր խաչերեսը:

— Գարնան եր, մեկել հանկարծ սկսեց մի սարսափելի անձրեվոտ, ձյունախառն ցուրտ յեղանակ: Այն ժամանակ այս շինությունները չկային, հարկավոր եր ձիերին գյուղ փախցնել լեվ ազատել ցրտից: Այդպես ել արեցինք: Ճանապարհին ձիերից մեկը հիվանդացել եր. մինչև վոր ինձ խաբար բերեցին, մինչև յես հասա, ձին արդեն սատկել եր: Շատ բարկացա, բայց դե ինչ կարող ես անել, յերբ ձին ձեռքից գնացել եր արդեն: Դրանից հետո յես ել ավելի սկսեցի լավ նայել ձիերին: Ուրիշ բրիգադներում գարնանը շատ ձիեր սատկեցին, իսկ ինձ մոտ դրությունը շատ լավ ե:

Ինձ մոտ հաճախ են գալիս մեր կոլխոզի ղեկավարները, գալիս են ծանոթանում, խոսում, ցուցմունքներ տալիս: Յես այնքան ել աչքս նրանց ճամբին չեմ պահում, նրանք ել իրենց գործն ունեն, խոս պարապ չեն:

Քաղաքսինն այս տարի ինձ ուղարկեց ձիապանների յերկրային համագումարին: Այնտեղից յես շատ նորություններ բերեցի ինձ հետ և պատմեցի իմ ձիապան ընկերներին: Յես մի քանի անգամ լավ աշխատանքիս համար նվեր եմ ստացել: Մեկ անգամ 4 մետր կտոր ստացա: Լավ կտոր եր, կնոջս համար դերյա կարել տվեցի, տոն որերին հագնում, շորորվելով թաարոն եր գնում: Հիմի մեր բրիգադը մրցում ե «Սոց-փարոս» կոլխոզի 5-րդ բրիգադի հետ: Յես, վորպես ձիապան, շատ լավ եմ հասկանում, թե ինչ դեր ունեմ կատարելու: Խոսք եմ տվել, վոր իմ բրիգադին ամոթով չթողնեմ և գարնանը աշխատանքի կողարկեմ առույգ և առողջ ձիեր:

Յես ընտանիքից այնքան ել մեծ չեմ, վաստակել եմ 450 աշխոր: Ճիշտ ե, մեր կոլխոզում աշխորին ավելի քիչ ե բերք հասնում, քան թե, որինակի համար, մի քանի ուրիշ կոլխոզներում, համա իմ ստացած բերքը ինձ բավական ե: Վոչինչ, գալիք տարի հուլիսով եմ, վոր ուրիշներից հետ չենք մնա:

Խաչերեսի գաշտային խրճիթը շատ տաք եր, վառարանը զիլ վառվում եր և մեծ չուգունե կաթսայի մեջ արդեն փթիթթում եր գեղին դեղմի ճաշը:

Մենք վերադարձանք կոլխոզ:

— Ե՛խ, հարգելի ընկեր, ափսոս, վոր դուք շատ կարճ ժամանակով հանդիպեցիք մեզ մոտ,—շարունակեց իր զրույցը Նիկոլայ Ալեքսանդրովիչ Դոկուկինը, վորն որվա աշխատանքից հոգ-

նած մի պահ հանգստանալ եր ուզում, այն ել յես խլեցի նրանից:

— Ափսոս, սակայն հուլիսով եմ, վոր սա վերջինը չի լինի: Յեթե դուք իմանայիք թե ինչպիսի հերոսությամբ աշխատեցին մեր փոքրիկ պիոներները: Թե ինչպիսի հերոսությամբ, քաջությամբ պաշտպանեցին նրանք կոլխոզային դաշտերի հացը, չտեսնված, չլսված հերոսներ եյին այդ փոքրիկ պիոներները: Նրանցից յերկուսը՝ Բալասանյանը և Սարգսյանը համամիութենական կարմիր տախտակին են արժանացել:

Մեզնից ավելի շուտ գրավեցին նրանք պատվի այդ շքանշանը: Իսկապես վոր նրանք պիոներներ են:

Չ ա ր ր ա ր ր

Յերկար խոսակցությունից հետո, յես ուղղակի մի հարց տվի նրան:

— Հիմի քո կոլխոզը շատ լավ է, բոլորը գովում են, բոլորը խոսում են նրա մասին: Այդ նշանակում է, վոր քո հաջողությունները ինքնամոփո չեն մնացել, նրանք տարածվել են ամեն տեղ, ամեն վոք կարգացել, լսել է այդ մասին: Իսկ վոմանք ել ոգտագործել են այդ հաջողությունների փորձն ու իրանք ել հաղթանակով են դուրս յեկել:

Հիմի ինձ հետաքրքիր է, ի՞նչ ես մտածում դու հետագայի մասին, ի՞նչ խնդիրներ են, վոր քեզ մտադրադ են դարձնում, յեվ ի՞նչ ես մտադիր անելու, վոր ել ավելի գորանա ու աճի կոլխոզը:

Ջարդարը մի պահ լռեց: Իր կարճիկ ու թմբկիկ մատները թաղեց ճակատի վրա մի փունջ հասկերի պես խոնարհած թուխ մազերի մեջ: Հետո կապուտակ աչքերը կգոցելով հառեց ձեռքիս գրչին, ձեռքի մի արագ շարժումով թուխ մազերի փունջը հետ շփեց, թեթեվակի վրաս նայեց և մի պահ զսպելով շնչառությունը, կապարի պես ճնշող ծանրությամբ, պատասխանեց:

— Գլխեք ինչ, ընկեր, յես շատ հաճախ եմ այդ ատթիվ մտածել: Ինչ ել վոր անելիս լինեմ, ուր ել վոր գնալիս լինեմ, եդ հարցը շարունակ շրջում է ինձ հետ, կարծես սովերի պես հետեւում է ինձ:

Ասենք թե՛ հենց որինակի համար՝ ավարտեցինք աշնանացանը: Իսկ հետո ինչ... Դուք վոր հիշեցրիք ինձ այդ բոլորը, ապա թույլ տվեք լինել ձեզ հետ անկեղծ, գուցե ավելորդ կլինի այդ, բայց յես ուզում եմ, վոր պատմած լինեմ:

— Մեծ ուրախությամբ լսում եմ ձեզ,—ասացի յես:

— Քանի՞ տարեկան կլինեմ, անսպասելի կերպով հարցրեց՝ նա:

— Քսանչորս, նույնքան անսպասելի յեվ ակամա ասացի յես:

— Այ, տեսնում եք, դուք չսխալվեցիք, յեվ վորովհետեւ դուք չսխալվեցիք, հենց եդ տեղից յես կսկսեմ իմ պատմությունը:

— Մերք մի ձի ունեյինք յեվ ուրիշ վոչինչ: Մեր ամբողջ վար ու ցանքսն եդ մի ձին եր անում: Նրա մի աչքը քոռ եր, մի վոտք կադ, և հետո եդ խեղճ ձիու հենց շնքակոթին կրիայի պես նստել եր մի անբուժելի վերք: Հաճախ այդ վերքը ծածկվում եր կաշվի բարակ թաղանթով, և հայրս շարունակ կապում եր այդ վերքը, վրան դնելով տաք կավի մի գունդ, հետո բռթե ջրեր, կամ մի ուրիշ փափուկ բան և այդպես ոգտագործում: Չեղավ մի տարի, վոր մեր հացը հերիք անեք, հենց դրա համար ել հայրս ու յեղբայրս հաճախ աշխատում եյին ուրիշների մոտ:

Յես դեռ փոքր եյի, սովորում եյի դպրոցում: Շատ հաճախ շաբաթներով բացակայում եյի դասերից: Դպրոցի տեսուչը թոշակ եր պահանջում, իսկ հայրս հնարավորություն չեր ունենում վճարելու, դրա համար ել մինչև թոշակը չեյինք տանում, ինձ դպրոց չեյին թողնում: Շուտով մեծ քրոջս մարդու տարան: Մայրս հիվանդացավ: Տանն արող, դրող չկաք, յեթե վոչինչ չլինեք անելու, ապա հարկավոր եր գոնե մի գդալ տաք ջուր պատրաստելու՝ ուշ յերեկոյան աշխատանքից քաղցած վերադարձող հորս յեվ յեղբորս համար: Հարկավոր եր հիվանդ մորս ոգնել, խնամել:

Այդպիսի վիճակում սովորելն ավելի անհնար դարձավ: Յես դպրոցից դուրս յեկա:

Ջարդարը մի տեսակ գունատվեց, լցվեց ներքին թախիծով, նրա վարվուռն, ժպտող աչքերը ցած խոնարհվեցին:

— Խեղճ մայր, նա շուտով մեռավ,—մի խոր հառաչով շարունակեց նա: Այնուհետեւ դպրոցի դռները բոլորովին փակվեցին իմ առաջ: Յեվ այդպես, իմ դեռ չսկսած ուսումը թերի մնաց: Այն ժամանակ յես 12 տարեկան եյի:

Լավ թե վատ տարիներն անցան, գնացին: Յես աճեցի, մեծացա: Հիշում եմ՝ 1924 թվին եր:

Մեր գյուղից քիչ հեռու, քաղաքի մոտ, 22 թվից դեռ կար կազմակերպված գյուղատնտեսական կոմունա: Մեր պայմաններում, տասնութինգ տարեկան աղջիկը մարդու տալու բան եր:

Այնպես վոր յես այսպիսի հասակում ընդունակ եյի սե-
փական խելքով մտածելու ապագայի մասին:

Ամուսնանալ, իհարկե, չեյի ցանկանում և այդպես գլորել
եմ արդեն քսանչորս տարի:

Կոմունայում ապրող մեր բարեկամներից յես հաճախ լսում
եյի, վոր եստեղ լավ ե, հետո չե՞ վոր մենք ապրուստ ստեղ-
ծելու միջոց չունեյինք:

Մեկ որ այդ առթիվ յեղբորս հետ խոսք բաց արի. պարզ-
վեց, վոր նա յել նույն միտքն ունի:

Մենք վորոշեցինք թողնել գյուղը և տեղափոխվել Կոմունա:
Հարցը մեծամասնությամբ վորոշված եր, հարկավոր եր խոսել
հայրիկի հետ:

— Հայրիկ, — մեկ որ ընթրիքի ժամանակ յես դիմեցի
նրան:

— Ի՞նչ կա, բալա ջան, փաղաքաշական տոնով հարցրեց նա:

— Հայրիկ, մենք վորոշել ենք...

— Նո՛ւ, ի՞նչ եք վորոշել. —

Այդ պահին մեջ ընկավ յեղբայրս:

— Վորոշումս վո՞րն ե, ենա վոր վաղը, մյուս որը, մենք
գնալու յենք Կոմունա: Բավական ե ինչքան եսպես ապրեցինք,
եւ չենք կարող:

Հայրս լռեց: Հաստ, կոշտացած ձեռքերով շոյելով իր սև
թավուտ բեխերը, մեկ ինձ, մեկ յեղբորս նայելով, ասաց:

— Ուրեմն այդպես... Իսկ ի՞նչ որենքով ինձ, արգելել եք
ձեր վորոշմանը մասնակից լինելու իրավունքից:

Այս խոսքերն ասելիս, նա մի թեթեւ ժպտաց, ապա ձեռքի
մի վճռական շարժումով վեր կացավ տեղից: Ինչպես յերե-
վում եր, մեր վորոշման այդպիսի անսպասելի լուրը վրդովեց
նրան, նա հուզվեց:

— Վո՞չ, յես վոտք չեմ դնի Կոմունա, — նա ընդհատեց
իր խոսքը, հարկավոր եր հայրական խոսք ասել և մեր մասին:
Նա լռեց, մի պահ մտախոհ դարձավ ու հանկարծ դիմեց մեզ.

— Գիտե՞ք ինչ... նա նորից լռեց, ապա լուռ, գլուխը քարշ
արած կրծքին, առանց մեզ վրա նայելու ասաց.

— Ձեր գործն ե, յեթե ուզում եք, գնացեք...

Շատ չանցավ այդ որից: Մեկ որ քույր ու յեղբայր, շալա-
կած մեր կիսամաշ անկողինները, մեկնեցինք Կոմունա:

Մենք արդեն աշխատում եյինք Կոմունայում: Այդ որվանից
ամիսներ եյին անցել: Յես ապրում եյի բրոշա մոտ, իսկ յեղ-
բայրս՝ առանձին մի փոքրիկ սենյակում: Սենյակը նախ մութ եր,

վորի յերկու փոքրիկ լուսամուտները վառ եյին լուսավո-
րում և յերկրորդ՝ խոնավ եր, իսկ ձմեռը ցուրտ:

Յերեկո յեր, մեկ եւ հանկարծ մեկը դուռը բաղխեց ու ներս
մտավ, այդ հայրս եր: Ինչպես յերեվում եր, նա փոշմանել եր:

— Առանց հարազատ վորդիների ծանր ե կյանքը, — ասաց նա:

Հորս գալուց հետո արդեն անցել եր մի քանի ամիս: Յորենը
ծեծելու ժամանակ եր, թե վերջացել եր, լավ չեմ հիշում. շոգ
որերից մեկն եր: Կոմունայում յեռում եր մի տեսակ անսովոր
կյանք: Ամեն տեղ արևն եր, ամեն ինչ արևի վառ ջերմով
եր շնչում:

Եստեղ Ձարդարը մե ըոպե լռեց: Կարծես նա ուզում եր
ցրված մտքերը հավաքել: Ծովի պես կապույտ աչքերի վրա,
մութ ամպերի նման, կուտակվել յին յերկար ու սև հոնքերը:
Ձախ արմուկով հենվեց ծնկան վրա և յերեսն ամպերի մեջ առ-
նելով, ասաց.

— Մեր «Աշխատանք» Կոմունայից քիչ հեռու, կուլակներն
իրենց համար մշակում եյին կապալառու հողեր:

Կուլակ Բառաշյաններն իրենց բերքը տեղափոխում եյին
գյուղ: Կոմունայի կողքից ձգվող մեծ ճանապարհով հաճախ
անցնում եր նրանց սայլերի քաղափանը, և գյուղը լցվում եր
աշառների գանգուլակների գնդ-գնդ-ցով:

Յերեխաները Կոմունայից խմբով վազում եյին դեպի մեծ
ճանապարհը: Փոքրիկ յեզները տեսնելով չարածձի յերեխանե-
րին, իրենք եւ կարծես ուրախությունից թռչկոտալ եյին ուզում,
բայց ծանր լուծը սղմում եր նրանց վիզը — և առաջ հրում:
Յերեխաներին շատ եր դուր գալիս փոքրիկ յեզների գույ-
նագույն գնդաձեւ գանգալները: Յերեխաները փորձում են ար-
ձակել յեզների վզից գոնե մի փոքրիկ գանգակ: — Դե, յերեխա-
ներ են ելի, ի՞նչ կարդ ես անել: Բառաշյանները նկատելով
այդ, հարձակվում են յերեխաների վրա: Յերեխաներից շատերը
փախչում են:

Հորյեղբորս տղաներից մեկը բռնվում ե: Բառաշյաններն
սկսում են ծեծել նրան. իսկ յերբ յերեխան ճիգ ե անում
ազատվել, Բառաշյանների փոքրիկ յեղբարը յերկաթե յեղա-
նով ծակում ե նրա փորը:

Այդ լուրը կրակի պես գյուղ հասավ: Կոմունարները, վոր
զբաղված եյին կալատեղում, իսկույն շտապում են ողնու-
թյան: Բառաշյաններն սկսում են փախչել: Հայրս ավելի կարճ
ճանապարհով աշխատում ե կտրել նրանց առաջը և դուրս գա-
լով մեծ ճամբի վրա գոռում ե.

— Ե՛յ, շուն շան վորդիք, կացեք, ուր եք փախչում, յերեխային սպանեցիք...

— Մարգիկ, սրա յախիցն ել հարկավոր ե գալ,—բղավում ե Բառաշյանները մեծ յեղբայրը:

Նրանց խուճը հարձակվում ե հորս վրա և մի ակնթարթ աեղի յե ունենում անհավասար կատաղի կռիվ:

Մեկ ել Բառաշյան Սերգեյը, գաղտագողի, լծկան յերկաթե սամիյով հորս յետեից մի ուժեղ հարված ե հասցնում գլխին: Նա վայր ե ընկնում: Յերկրորդ հարվածն ամբողջովին հանգստացնում ե նրան:

— Սյո, ընկեր, մի տեսակ կոշտացած, տղամարդային ձայնով ասաց Ջարդարը: Հորս սպանեցին... նա մեռավ: Իսկ յերեխային շտապ տեղափոխեցին հիվանդանոց ու բժշկեցին:

Բառաշյաններին դատի տվեցին ու պատժեցին:

Ժամանակն սկսեց սահել, անցկացավ, քույր ու յեղբայր առանց ծնողների շարունակեցին աշխատել կոմունայում:

Կոմունայի կյանքն ինձ շատ դուր յեկավ, առանձնապես կոմսոմոլը: Նստեղ յես շատ հաճախ եյի ներկա լինում:

Յես շատ սիրեցի կոմսոմոլներին: Նրանք աշխատում եյին, վիճում, ժողովներ անում, հազար ու մի հարցեր լուծում, նրանց մոտ կյանքը մի տեսակ յեռում եր:

Բավական չե լինել կոմունար, հարկավոր ե և կոմսոմոլ դրվել,—վորոշեցի յես:

Քույրս իմացավ իմ այդ մտադրությունը և սկսեց գլխիս ճառեր կարգալ: Չգիտեմ ինչու, ըստ յերեվույթին նա յելչգիտեր թե ինչու, բայց հակառակ եր, վոր յես կոմսոմոլի շարքերը մտնեյի:

— Լկուվել ես ուղում, հա՛... նրա խոսքերից այսքանը լավ եմ հիշում: Խեղճ քույր, նա վորքան աղոտ գաղափար ուներ մեր ԼԵՆԻՆՅԱՆ կոմսոմոլի մասին: Յես հետ չկանգնեցի իմ վորոշումից: Քույրս ել համառ եր, ինչպես յերեվում եր նա յել վորոշել եր հետ չկանգնել իր վորոշումից:

Յես մտա կոմսոմոլի շարքերը: Քույրս ինձ դուրս արեց տանից: Մեկ ամսից ավելի յես ընկերներին մոտ եյի անցկացնում գիշերները և քրոջս մոտ այլևս չվերադարձա: Յերկու յերկար ու ձիգ տարիներ մի որվա պես թռան, գնացին: Յեղբորս բնակարանային պայմանները դեռ նույնն եյին: Նա մի տեսակ փոխվել եր: Եղ տարիներն առհասարակ կոմունայի դժվարին տարիներն եյին: Հարկավոր եր կոմունան կարգի բերել: Պահանջվում եր նոր ու նոր ծախքեր: Հարկավոր եր շինու-

թյուններ կառուցել: Կոմունարները պետք ե որինակելի ապրեյին: Ես բոլորը յեղբորս վրա մի տեսակ բացասական եր ազդում: Մեկ որ կոմունայի ընդհանուր ժողովը վարեց.

«...Բոլոր կոմունարները պարտավոր են ունեցած իրենց տներն ու ոժանդակ շինությունները կամ տեղափոխել կամ ծախել և գումարը մուծել կոմունայի ընդհանուր գրամարկղը»:

— Նա վորոշումը յեղբորս դուրս չեկավ: Ինչպես յերեվում եր, նա դեռ չեր հավատում կոմունայի կայունության: Նրան թվում եր, թե կգա մի որ, վոր նա նորից կվերադառնա հայրենական խրճիթը: Նա ավելի հետադիմական եր և մի տեսակ մանր սեփականատիրական հոգեբանություն ուներ:

— Իմ պապենական ոջախի ճրագը միշտ վառ պիտի մնա, — ասում եր նա, — այո, և հենց եղ խրճիթում: Յես համաձայն չեմ, իմ տները յես չեմ ծախի, վոչ. յես նրա համար կոմունա չեկա, վոր թաց ու խոնավ խրճիթներում քարշ գամ, հետո յել իմ սեփական տները ձեռքից բաց թողնեմ:

Ինձ համար վերավորական եր յեղբորս այդպիսի վարմունքը:

— Իսկ պապենական տները պալատ են, — ասացի յես, — մութ ու խոնավ չեն:

— Հետո ի՞նչ, — գայրացած պատասխանեց նա, բայց չե վոր եղ իմ պապենական, հայրական տունն ե, սեփականը:

— Իսկ կոմունայինը ի՞նչ ե, իմը կամ քոնը չե, ուրիշնե՛րին ե—պատասխանեցի յես:

Չեղավ, ինչպես յերևում եր, նա մի տեսակ լքվել եր: Խորհուրդն ու համոզելը նշանակութուն չունեցավ: Նա հեռացավ կոմունայից և ինչպես յերևաց, ինձ ել եր ուզում իր հետ քաշել, բայց չգնացի: Ընդհակառակը, յես ուզեցի համոզել նրան, բայց չկարողացա: Մի տարի չանցավ այդ որից, նա փոշմանեց իր արած քայլի համար և, նորից վերադարձավ կոմունա:

Հետո ինձ համար սկսեց աշխատանքի սի ուրիշ շրջան: Նախ ինձ առաջ քաշեցին կոմունայի սեղանատան վարիչ, հետո 1928 թվին — ռայպիոնբրբյուրոյի նախագահ, վորի համար ուղարկեցին Տուրապսե կուրսեր, հետո ելի ուրիշ տնտեսական աշխատանքների մինչև 1933 թիվը: 1929 թ. յես դիմում տվեցի և անցա կուսակցության շարքերը: 1933 թվի մարտ ամսին ինձ նշանակեցին «Հեղափոխության ալիք» կոլխոզի կուսընթերքարտուղար, հենց եղ ժամանակ մեր մեքենատրակտորային կայանում կազմակերպվեց քաղբաժին:

Կուսքքի քարտուղար ընկ. Զարգար Խարախաշյան

ԶԱՐԴԱՐ, ահա այն անունը, վոր բերնից բերան ե անցնում ամբողջ ռայոնում: Նրան բոլորը գիտեն, բոլորը՝ ձիապանը վորակի տեսուչը, բերքի պաշտպան փոքրիկ պիոները, արակտորիստը, բոլորը, բոլորը: Զարգարն այն պարծանք ու հպարտությունն է, վորով յերգում կուտի անգամ Մուքել բաբին: Նույնիսկ քաղաքաժնի պետը մեծ հարգանքով ե վերաբերվում Զարգարի հետ, վորի անունը հռչակված ե ռայոնում:

— Ունեվոր կյանքի համար մղվող պայքարում Զարգարը ե նրա բջիջն այն առաջավորներն են, վորոնցից ուղղություն ե վերցնում ամբողջ ռայոնը: Յես չգիտեմ թե ինչպիսի գույներ ու ներկեր են պետք նրան նկարելու համար, — ասում եր ընկ. Դոկուկինը:

Նրա աչքերում պարզ կարելի յեր կարգալ, ավելի պարզ քան այս իմ գրքում, այն կարոտանքի, վոգեվորություն հուզմունքը, յերբ նա խոսում եր Զարգարի մասին:

— Եդ մեր զարդն ե, — շարունակեց ընկ. Դոկուկինը, մեր քաղաքաժնի, կոլխոզնիկների, մեր ամբողջ ռայոնի զարդը: Նրան սիրում ե ամեն մի կոլխոզնիկ: Շատ անգամ ե նրա նկարը թերթում տպվել: Կոլխոզնիկները նրա նկարն իրենց տան անբաժանելի զարդերից մեկն են հաշվում: Դժվար, շատ դժվար ե գրիչով կամ վրձիններով նկարել իսկական Զարգարին: Բայց այդ փաստ ե:

Գարուն ե: Արդեն սեվին են տալիս արտերը: Վախկոտ նապաստակի նման, դեռ տեղ-տեղ կծկված, կուչ են յեկել ձյունի գորշացած կտորները:

Վար ու ցանքսի ուրեր են: Կոլխոզում մի տեսակ իրարանցում, մի տեսակ սպասողական անհամբեր դրություն եր: Շատերի աչքից գիշերվա քունն ել ե կտրվել: Նստեղ-ենտեղ, պատերի տակ, տներում, փողոցներում, քառասյին անկազմակերպ հավաքներում փսփսում են, խոսում: Բայց չնայած այդ բոլորին վոչինչ տեղիցը չի շարժվում — ինչ վոր անգործություն ե նկատվում: Կոլխոզի ղեկավարությունը ՄՏԿ-ի հետ դեռ համաձայնություն չի կնքել:

— Որերն անցնում են, ընկեր նախագահ:

— Հարկավոր ե գութանները, լծկանը, կարգի բերել, ընկեր բրիգադիր, — ներքին հուզմունքով դիմում են կոլխոզնիկները բրիգադիր Սարաբաշյանին:

— Վոչինչ, շտապելու կարիք չկա: Հետո յել մեր եդ փթած գութաններով ի՞նչ կարող ենք անել, հարկավոր ե տրակտոր, մաշին... Իսկ ՄՏԿ-ն դեռ չի համաձայնվել:

Այսպես հանգիստ եր կոլխոզի ղեկավարությունը:

— Յերեվում եր, վոր գործը հաջող — մեր ցանկացած ճամբով չի գնում, — ասում եր կոլտնտեսականներից մեկը:

Իջիջին հարկավոր եր տեղիցը շարժվել, բայց ինչպես յերեվում եր, ենտեղ ել դրությունը մեծահոգի հանգստությունը եր շնչում:

— Ռայկոմից դերեկտիվ չկա, — ասում եր քարտուղարը, կոլխոզի նախագահը լավ գիտի իր գործը:

Մեկ անգամ Փուղեյանն ուզեց հակառակել, պահանջել ուզեց, բայց վոչինչ դուրս չեկավ:

— Զահել տղա յե, տաքանում ե, ի՞նչ կա վոր...

ՄՏԿ-ն ձիշտ զիծ չեր բռնել... նա յել հանգիստ ե... ենտեղ ել մի տեսակ կոմբոսիա կար... նրա ի՞նչ գործն ե խառնվել կոլխոզի գործերին... թե մաշինա յե պետք, թող գան պայման կապեն... զակազ տան... Հերթի գրվեն...

Այո, եսպես եր դրությունը, վտանգավոր, սարսափելի վտանգավոր:

Բայց փոխվեց եդ բոլորը, փոխվեց հենց այն որվանից, յերբ գյուղ յեկավ քաղաքինը, յերբ «Հեղ-ալիք» յեկավ Զարգարը:

Ժողով եւ Փոքրիկ խրճիթում հավաքվել եւ ամբողջ կուտնտեսությունը: Գունատ զեմքեր, քարացած աչքեր...սպասում են:

— Մարդիկ...—հնչեց Զարգարի կոշտ, շեշտակ ձայնը:

— Մարդիկ,—կրկին հնչում եւ նույն ձայնը.—եսպես չի կարելի, սխալ եւ ձեր բռնած ճամբեն: Թող մեկը հարցնի ձեզ, ի՞նչի յեք սպասում: Ո՛ւմն եք սպասում: Ի՞նչու գութանը կարգի չե: Ի՞նչու նրանց վրա շղթաներ չկան: Ի՞նչու ձիերին խնամող չկա: Ընկեր բրիգադիր, ի՞նչով եք զբաղված: Ընկեր կոմունիստներ, վճռեղ եւ բժիշկ...և նման տասնյակ հարցեր:

— Բրիգադիրն ի՞նչ կարող եւ անել, յերբ իրանք չեն աշխատում: Այդ ձիերին հարկավոր եւ կուրորտ ուղարկել եւ վոչ թե աշխատանքի:

— Ինչո՞ւ սերմը պատրաստ չի: Ի՞նչու մաքրված չի...ո՞վ եւ մեղավոր, ո՞վ:

Ղեկավարությունը: Ահա ժողովի պատասխանը՝ Սկսվեց մի տեսակ կենդանութուն, իրարանցում: Ժողովը կենդանացավ:

— Մարդիկ,—ուռմբիպես պայթեց Զարգարի ձայնը: Նորից տիրեց լուռություն, բայց այս անգամ ուրիշ, ուրիշ տեսակի լուռություն: Սկսեց խոսք ու զրույցը: Շատերը յեղույթ ունեցան, շատերը խոսեցին: Բոլորն համարյա թե միյեմունքն ասեցին, սակայն տարբեր տոնով, տարբեր խոսքերով, միմիկայով, ձեռքերի շարժումով: Բոլորը պահանջեցին, բայց մի քանիսը անկյուն եյին քաշվել, դալով, վոր իրանց տեղը չի, պառանձվել եյին:

Այո, քանի վոր բրիգադիրը, պատասխանատուն սպիտակ գվարդիական եր, քանի վոր սերմի շտեմարանները «քյոխվի» ձեռքին եր, այդպես պիտի լիներ:

— Յերբ յես ընդունեցի քարտուղարությունը, եսպես եր վիճակը, ծանր եր, քայքայված: Հարկավոր եր բուժել հիվանդ մարմինը, նրանից կտրել հոտած վերքերը, ապա նոր գործի թողնել: Հարկավոր եր ղեկավարությունից քշել դասակարգային թշնամուն, թույլերին, ոպորտունիստներին:

Հարկավոր եր ոպերատիվ ղեկավարություն: Այդտեղից ել սկսեցինք:

Նախ բժիշկ վոտքի հանեցի:

— Ընկերներ, ամոթ ե, ես փոքրիկ կոլխոզում 18 կոմունիստ անգամ ե թեկնածու կա:

Մենք պարտավոր ենք կոլխոզը վոտքի հանել, յերկու որ մեզ ժամանակ ե տրված, պետք ե ցանքսն սկսել. եսպես եր ասված քաղբաժնում:

Մենք պարտավոր ենք առաջնությունը վերցնել, այդպես ե ասել քաղբաժինը: Այդպես ել յեղավ: Ղեկավարությունը փոխեցինք, թեև շատ դժվար եր, բայց հաղթեցինք:

Բոլոր կոմունիստները կոնկրետ առաջադրություն ստացան: Ամեն մեքենայի վրա, ամեն ողակում մի կոմունիստ եր նշանակված, վորը պատասխանատու յեր ցանքսին, պլանի կատարման:

Սկսվեց մի տեսակ յեռ ու զեռ, աշխատանքային շարժում: Բոլորը դեպի դաշտ...

Պակասում եր լծկանը: Ծանր եր հարցը: Հարկավոր եր խոսել կոլխոզնիկների հետ:

Ժողով հրավիրեցի:

Ոժանդակ, թեթեւ աշխատանքում ափսոս ե յեզներին, ձիերին, մեքենան ոգտագործել... Հարկավոր ե յեղը, ի՞նչ անենք: Քաղբաժնից հրահանգ կար, վոր եղպիսի դեպքու մաշխատել կովերը մոբիլիզացիայի յենթարկել:

Պակասում եր լծկանը, ժողովը պարտավոր ե լուծել այս հարցը:

Կովերը մոբիլիզացիայի յենթարկել: Յես առաջինը կտամ իմ կովը,—ասաց կուսանդամ կոլխոզնիկներից մեկը:

Այդտեղից ել սկսվեց: Ժողովը վորոշեց մոբիլիզացիայի յենթարկել կովերը: Առաջինը կոմունիստները տվին իրենց կովերը: Նույնը կատարվեց մեզ մոտ ե բերքահավաքի ժամանակ:

Այդպես սկսվեց գործը: Քաղբաժինն ել վերից շտկեց ՄՏԿ-ի ճամբան:

ՄՏԿ-ն ակտիվացավ: Ոգնությունն աճեց, կոնկրետ դարձավ:

— Ահա սկիզբն այն հերոսական աշխատանքի, վորի մասին ուզում եմ մի քանի խոսք ասել,—դիմեց ինձ Զարգարը:

— Պետք ե ասել,—շարունակեց նա, վոր բրիգադիրի դերը ցանքսի ե առհասարակ բոլոր աշխատանքների մեջ շատ պատասխանատու յե: Յես արդեն ծանոթացել եյի կոլխոզի ուժերի հետ: Փուղեյան Գրիգորի հարցը տեղափոխեցի քաղբաժին, համաձայնություն ստացա ե առաջ քաշեցի բրիգադիրի պաշտոնում: Այս մեկն արած եր արդեն: Գրիգորի վրա կարելի յեր հույս դնել: Նա լուռ, համեստ բնավորություն ուներ ել շատ ոպերատիվ եր:

Յես ամբողջ գարունը համարյա թե դաշտումն էյի լինում։ Այսպես եր հարկավոր, ուրիշ կերպ չեր կարելի։

Դաշտում սկսեցինք կազմակերպել պատի թերթեր, վորտեղ գրում ու նկարում էյին լավ թե վատ աշխատանքների, աշխատողների մասին։ Դրում էյին նաև ուրիշ կոլխոզների աշխատանքից։ Եզ փոքրիկ, հաճախ կեղտոտված պատի թերթերը շատ ոգնեցին մեզ։

Հարկավոր եր կազմակերպել դաշտում գտնված գույքի, առանձնապես սերմի պաշտպանություն գործը։ Եստեղ մեզ ոգնության հասավ պիտեերական կազմակերպությունը։

Պիտեեր Չունախյան Անդրանիկը բռնել եր Խուրդայան Արշակին սերմը գողանալու ժամանակ, եզ բանը նախ թերթում տպեցինք, հետո յեւ բոլոր կոլխոզնիկներն իմացան։ Անդրանիկին մենք նվիրատրեցինք, իսկ գող Խուրդայանին դատի տվեցինք։ Ամեն որ աշխատանքից հետո, մենք հրավիրում էյինք կոլխոզնիկների 5-ական բուպեյի հավաք։ Այդտեղ հաշվի էյինք առնում կատարած աշխատանքը, նրա վորակը, մատնացույց անում, պարգեւատրում լավերին, իսկ վատերին, ծուլերին, լողերին պախարակում։ Աշխատանքի այս ձևերը մենք ոգտագործեցինք և հետագայում։

Հավաքներն ել մեզ շատ ոգնեցին։

Այսպիսի համառ ու սխտեմատիկ աշխատանքի շնորհիվ, ցանքսը ավարտեցինք ապրիլի 29-ին։ Մեր հարեւանները հետ էյին մնում—հարկավոր եր ոգնել, չէ՞ վոր հարկավոր եր ընդհանուր ճակատով ապահովել հաղթանակը։

Մենք գնացինք Մուլթան-Սալայի «Սոց-բոց» կոլտնտեսություն բուքսիլի։

Միյեվնույն ժամանակ սկսեցինք պատրաստվել քաղհանին։ Պետք ե ասել, վոր մեր կոլտնտեսային կանայք մեծ աշխատանք կատարեցին կոլխոզում առանձնապես քաղհանի մեջ։

Հատիկային և տեխնիկական բույսերի քաղհանը մենք կատարեցինք յերկու անգամ և մեկ ամսվա մեջ ավարտեցինք քաղհանը։ Եստեղ ել հարկավոր յեղավ հարեւաններին բուքսիլի գնալ։

Վրա հասավ հունձը։

Ամբողջ կոլխոզը մի մարդու պես դաշտ դուրս յեկավ։ Ճիշտ ե, յեղան և լողներ, բայց զբանց մասին հետո։ Դարնանը մենք ամբողջ աշխատանքների ընթացքում կոլխոզնիկներին կերակրում էյինք ճաշով։ Զի յեղել մի որ, վոր սովածություն պատճառով վորևե մեկն աշխատանքի դուրս չգնա։

Նորից կենդանացավ պատի լրագիրը։

Կոմունիստները գտնվում էյին առաջավոր շարքերում։ Կոմունիստ, իսկական կոլխոզնիկ Խաթլամաշյան Խաչիկը, հարկածային աշխատանքի համար պարգեւատրվեց ազիտ սավառնակով թռչելու։

Մենք վորոշել էյինք, վոր վոչ մի հացահատիկ չկորցնել, բերքը հավաքել լրիվ—առանց կորուստի, դրա համար հարկավոր եր, վորպիսով բոլորն աշխատեյին։ Հիշում եմ, մենք ունեյինք մի կոլտնտեսուհի, Շուշանիկը, վորը կուսթեկնածու յեր։ Շուշանիկը մի տեսակ պատիվացել եր, բալաստ եր դարձել թե բլիճի և թե կոլխոզի համար։ Վորոշեցինք Շուշանիկին ևս ուղարկել դաշտային աշխատանքի։

Շուշանիկին հայտնեցինք մեր վորոշումը, բայց նա հրաժարվեց դաշտային աշխատանքի գնալուց։

— Յերեք տարի դաշտային աշխատանքի չեմ յեղել և չեմ գնա,—համառում եր նա։

Յես վորոշել էյի համոզել նրան—այդպես ել յեղավ։

Շուշանիկը դաշտ գնաց։

Կանայք մեծ մասամբ աշխատում էյին խուրձ կապելու վրա, Շուշանիկն ել սկսեց խուրձ կապել։

Վերջում նա այնքան ակտիվացավ և հարվածային կերպով աշխատեց, վոր հնձիչ մեքենայի ամեն մի շրջանից նա կապում եր 40—50 խուրձ, իսկ ուրիշները 15—20—25։

Բրիգադում հարկավոր յեղավ կազմակերպել ընկերական դատարան, լողերներին, սիմուլյանտներին և այլ կարգ խանգարողներին զիսցիպլինայի հրավիրելու համար։ Յեվ անհ Շուշանիկը դարձավ եզ գործի ձեռներեցը, կազմակերպողը, իսկ հետագայում եզ դատարանի պատվավոր նախագահը։

Թե ինչքան մարդ խելքի բերեց Շուշանիկն իր դատարանով, ամսոս ժամանակը չի ներում, թե պատմեմ։

Հունձն ել ավարտեցինք իր ժամանակին, կալսեցինք և ոգտոտուի 11-ին կառավարությունը հասանելիք հացը հանձնեցինք 100 տոկոսով։ Տեղափոխության միջոցները թույլ եր, հարկավոր եր արագ կերպով հացը տեղափոխել ելեվատոր։ Ոգնություն եր հարկավոր, խոսեցի ընկեր Դոկուկինի հետ։ Ամենակարող ե այդ մարդն, այնտեղ, վորտեղ հարկավոր ե ոգնել, կամ ստեղծել մի վորևե բան, բարիք ջուր կհանի. հետո մի տեսակ հողի մարդ ե, իսկական, իսկական բոլշևիկ ե։

Այդ խոսակցությունից հետո, ՄՏԿ-ն մյուս որը մի մեքենա ուղարկեց, վորը շատ մեծ ոգնություն եր մեզ համար։

Իմիջի աշխարհի ձեռք չապառաճեցի այն հերոսների մասին, վոր մենք ունենք, բայց յես շատ կցանկայի, վոր դուք ինքներդ ծանոթանաք եղ մարդկանց հետ:

Յես այդպես ել արեցի:

— Աշխարհը ցանել ենք, — շարունակեց Ջարդարը, — 116 հեկտար: Գարնանացանի համար վարել ենք 200 հեկտար, չնայած, վոր ըստ պլանի, պիտի վարեյինք 170 հեկտար: Բերքի բաշխումը սկսել և ավարտելու վրա յենք: Սերմն ամբողջովին ամբարված ե ու մաքրված:

Իմ կոլխոզը փոքր ե և բոլոր հասարակական ֆոնդերն արվեն առանձնացված են:

Որինակի համար — կասեմ հետևյալ ֆոնդերը.

1. Կոլխոզային առեվտրի	65	ցենտներ
2. Մանկամսուր և մանկ. հրապարակ . . .	89	»
3. Հասարակական սննդի	30	»
4. Հաշմանդամների ու կարմիր բանակայինների ընտանիքին	10	»

Վերջին թիվը մեզ մոտ շատ քիչ ե: Բացի սերմից — կառավարության պարտքից ու սերմֆոնդից — մեր կոլխոզնիկներն ստանում են ամեն մի աշխուրի համար, հատիկային կուլտուրա — 8 կգ և բանջարեղեն 1,7 կգ:

Կոլխոզնիկների ընդհանուր ժողովը բուռն ցանկություն փորձեց վերադարձնել պետությունը գարնանն ստացած բանջարեղենի ֆոնդը, չնայած նրան, վոր հիմա չի պահանջվում վերադարձնել:

Հիմի մենք պարտավորագիր ենք տվել մեր քաղբաժնին, մինչև հունվարի 15-ը վերջացնել գալիք տարվա գարնանացանի նախապատրաստական աշխատանքները: Մենք արդեն մշակել ենք ընկ. Ասալիևի — բարձր բերքատվության կոչը: Համարյա բոլոր ողակներում անցել են գործնական աշխատանքները: Եղ հարցը — պատվի հարց ե: Մենք շատ ենք սիրում մեր քաղբաժինը և նրա կայուն ղեկավար Նիկոլայ Ալեքսանդրովիչ Դուկիևին: Յեվ վորովհետև շատ ենք սիրում ու հարգում, ապա մենք թույլ չենք տա, վոր Համամիութենական պատվավոր կարմիր տախտակին արժանացած մեր քաղբաժնի աշխատանքների ու պատվի վրա, թուլամորդություն մի սև բիծ անգամ յերեվա:

Այս խոսքերի հետ, Ջարդարն ինձ հանձնեց լրագրի մի կտոր:

— Այ, ես եղ տպված ե մեր պարտավորագիրը:

«Այսոր մենք ստացանք կենտրոնական որդան «Պրավդան»: Նրա առաջին յերեսի վրա կարդացինք մեզ համար չափազանց հետաքրքիր և ուրախալի մի լուր: Մեր Մյասնիկյան քաղբաժինը, նրա պետ, մեր սիրելի Նիկոլայ Ալեքսանդրովիչ Դուկիևին, հանված ե 17-րդ համագումարի անվան Համամիութենական պատվավոր կարմիր տախտակի դրա:

Մենք համոզված ենք, վոր այսոր դուք ել մեզ պես հպարտանում եք, վորովհետև մեր կաղմակերպիչ քաղբաժինների հետ մեկտեղ, Համամիութենական պատվավոր կարմիր տախտակի վրա գրված ենք և մենք, անհաշտ պայքարում, բոլշևիկյան կոլխոզներ ձեռք բերած հարվածայիններս: Կենտրոնական — «Պրավդայում» ղեկավարված փոքրիկ, բայց բազմաճյուղ նշանակություն ունեցող մեր քաղբաժնի բնութագրում, ապաված ե. — «այս տարի պետությունն ե հանձնված — 91.000 ցենտներ հաց, անցյալ տարվա — 88.000 ցենտ. փոխարեն»:

Հենց եղ հաղթական թվերն են մեզ իրավունք տալիս հպարտանալու:

Այս մի փորձենք յետ նայել դեպի անցյալը և տեսնենք, թե ինչով եյինք մենք զբաղված, 1932 թ. գեկտեմբերին կտեսնենք, վոր յերկաթե ձողերը ձեռներին, փնտռում եյինք «Պրավդա»-յի մեջ նշած 88.000 ցենտներ հացի մեծ մասը, վորը գողացված ու պահված եր կուլակների, լոգրների, սիմուլյանտների, ժողովրդի թշնամիների հորերում: Կուսակցության ուղղակի ձեռք բերած, նախ մեզ ոգնեցին դուրս շարտել կոլխոզ խըցկված, սև ամբարների, կուլակային հորերի ստեղծագործողներին: Քաղբաժինների ամենորյա դաստիարակչական աշխատանքի շնորհիվ են լոգրներից, հարյուրավոր անհայտ կոլխոզնիկներից այսոր աճել են նոր մարդիկ, աշխատանքի հերոսներ: Վերջենք թեկուզ հենց մեր Մագոյանը, կամ Տիրացույանը Մեծ-Սալայից և շատ ուրիշները, անցյալ տարի եսպեսի հերոսները մեզ անհայտ եյին:

Մենք, այդ փառավոր պայքարի բանակը, մենք, հաղթանակների ստեղծագործողներս, մենք ենք գրավել այսորվա հպարտանալու իրավունքը, վոր մեր քաղբաժինը, մեր հրամանատար ընկ. Դուկիևինը հանված ե 17-րդ համագումարի անվան Համամիութենական պատվավոր կարմիր տախտակին:

Այդ պատիվը տառնապատկում ե մեր պատասխանատվությունը յերկրի առաջ, կուսակցության առաջ: Մեր յերկրամասի առաջավորների ողակները ամուր պահելու համար, մենք ունենք բոլոր հնարավորությունները: Մեր «Հեղ-ալիք»-ի կոլխոզնիկներն հաշվով, գարնանացանի բոլոր նախապատրաստական աշխատանքները կավարտենք համագումարի բացման որը, հունվարի 25-ին: Մեր կարծիքով, գլխավորը հիմա այն ե, վորպեսզի ճիշտ գասավորված լինեն ուլթերը, ըստ աշխատանքի բնագավառների:

Կազմում ենք առաջին բրիգադը, մոլախոտերի դեմ կռվելու համար: Հունվարի 25-ին կավարտենք 5-րդ դաշտի մաքրումը:

Մեր կոլխոզի լավ հարվածայիններին նշանակում ենք ձիապաններ:

Դեկտեմբերի 13-ին ավարտել ենք սերմի մաքրումն ու տեսակավորումը:

Բոլոր տեսակի նախապատրաստական աշխատանքները կավարտենք վոչ ուշ քան՝ հունվարի 25-ը:

Բրիգադներին համար պատրաստել ենք շարժական սեղանատուն, խոհանոց, սանիտարական և կարմիր անկյուններ:

Առաջին փորձնական յերույթը կկատարենք հունվարի 2-ին համագումարի բացման ուր: Վաղ դարձնանք կավարտենք մարտի 20-ին, իսկ առհասարակ դարձնանք, ապրիլի 20-ին: Մենք արդեն անցել ենք կադրերի պատրաստման գործին: Մենք սոցմրցման ենք հրավիրում բոլոր կոլխոզներին, նախապատրաստական աշխատանքներն ավարտել հունվարի 25-ին, վորի համար ժամը 12-ին կատարել առաջին փորձնական յերույթը դեպի դաշտ»:

«Հեղափոխության ալիս» կոլխոզի կոլխոզիկներ

— Դա,— կարդալով պարտավորագրի այս փոքրիկ հատվածը լրագրում՝ ասացի յես: Չարդարը մի թեթև ժպտաց:

— Նեո,— ասաց նա:

— Այդ դեռ բոլորը չի:

Հիմա, ինչպես ինքներդ եք տեսնում, մեր կոլխոզը բոլոր խնդիրները կատարում է բոլշևիկորեն, բայց յես դարձյալ դադար չունեմ: Իսկ հիմա ել կուլտարչավ ե, մենք պայքարում ենք, վոր կոլխոզնիկներն ապրեն մաքուր, կուլտուրական. եդ գործ կատարողը մեզ մոտ կանացի կուլտ-գվարդիան ե:

— Ձեր այն հարցը, — դարձավ ինձ Չարդարը, թե ինչ եմ ուզում յես, ինչ եմ մտադիր անելու, ինչն ե ինձ ավելի մտադրադ դարձնում, վոր ել ավելի աճի ու զորանա կոլխոզը, ես քանը կասեմ, վոր առաջին՝ մեր կոլխոզում լինի ելեկտրական լույս — հերիք ե, ինչքան եդ նավթի հոտին նստեցինք:

— Յերկրորդ՝ մեր կոլխոզում լինի մի կուլտուրական հրապարակ — կանաչ ծաղիկներով, թփերով, նստարաններով, վոր մեր կոլխոզնիկը, իր աշխատանքից հետո բաց ողում, իր դռան մոտ, մի մաքուր, գեղեցիկ զբոսավայրում կարողանա զբոսնել. ծաղիկների անուշահոտ բուրմունքով, մաքուր ոդ ծծի:

— Յերրորդ՝ ես տարի սկսելու յենք մեր կոլխոզի կուլտուրայի տան կառուցումը և հարվածային կոլխոզնիկների համար հանգստի տան կառուցումը, վորտեղ լավ հարվածայինը կանցկացնի իր հանգստի որերն ենպես, ինչպես կարգն ե:

Շատ բան եմ ուզում անել, և ես ասածներս անպայման կանեմ, քանի դեռ կա մեր քաղբաժինը, մեր ամենասիրելի Դուկլինը, մեր թանկագին ընկ. Յեղիազարյանը: Եդ բոլորը մենք կանենք, և եդ որը հեռու չի:

Մեկել ես եմ ուզում, վոր շատ դժվար ե ասելը: Համա պիտի ասեմ:

Չարդարը մի պահ շփոթվեց. մի տեսակ ամոթիաժություն շղարչեց նրա յերեսը:

— Ե՛ն, վոր ինձ պես կրակոտ, շախին, մի բոլշևիկ մարդ եմ ուզում: Հետո նա բարձր ծիծաղեց և վերջում ավելացնելով ասաց — «ց'տեսություն ընկեր, կտեսնվենք»:

Ե՛խ, Չարդար. կրակի կտոր Չարդար...

Ի՛նչ անմար կրակ կա նրա հոգում, ի՛նչ արեմներ են փայլում նրա ճամբի վրա և դեռ ինչ զառզ ուղիներ կբացվեն նրա ճամբին...:

— «Քանի կա քաղբաժինը, մեր ամենասիրելի Դուկլինը մեր թանկագին ընկ. Յեղիազարյան»:

Այս խոսքերը անվերջ հնչում են իմ ականջներում:

Բայց չե՞ վոր նրանք միշտ կան:

— Կնշանակի եդ բոլոր մենք կանենք, եդ որը հեռու չի: Ի՛նչպիսի հավատի մարմնացում, ի՛նչպիսի աշխատանքի վեհ կորովներ կան Չարդարի մեջ:

Թե ով վերցրեց առաջնությունը

— Հարություն Մազոյան կամ ուղղակի Հարություն, միևնույն է: Թարմ, առույգ, թուխ թուխ աչքերով մե յերիտասարդ ե նա խոսելու մեջ ժլատ ե կամ ավելի ճիշտ՝ կարծես թե մրմնջում, ինքն իրեն խոսում ե: Քայլելիս միշտ գետնին ե նայում, գլուխը կախ ե և թիկունքը դուրս ցցված: Հեռվից նայողին թվում ե, թե մեջքը կոր ե կամ կուզիկ ե: Յես նրան հանդիպեցի քաղբաժնում: Մենք իրար հետ յերկար խոսեցինք: Յերբ քաղբաժնից գլուղամեջ ելինք գնում, նա քայլում եր լուռ, թեվի տակ տանելով մի կապոց գիրք:

— Հարություն, եդ ի՞նչ գրքեր են:

— Սովորում եմ, ընկեր Հովաննեսյան:

— Ի՞նչ ես սովորում, — հետաքրքրությամբ հարցրի յես:

— Դաշտային բրիգադիւնների կուրսերում: Հէ՛ վոր յես ողակավար եմ: Իսկ քաղբաժինն ուզում ե, վոր սովորեմ յեվ բրիգադիր դառնամ, ասենք յես ել եմ ցանկանում, — ա՛յ, ես գրքերով ենք սովորում:

Մենք դադարեցինք զրուցել, գնում ելինք դեպի գեղամեջ: Իմ կողքից — ըստ սովորության — քայլում եր Հարությունը գլուխը քարշ արած, կարծես թե ինչ վոր կորցրած բան եր փնտռում:

— Հարություն:

— Հէ՛:

— Եդ ի՞նչ ես մտածում եդպես խորասուզված, — հարցի յես:

— Հէ՛ — հենց ետպես մտածում եմ դասի, կուրսերի մասին: Ղեռ մի ամիս ել կա: Իսկ կոլխոզում աշխատանքն ինձ ե սպասում: Հէ՛ վոր շուտով դարուն կգա, հարկավոր ե պատրաստվել...

— Կարիք չկա մտածելու, միթե գեղում դու մենակ ես: մեկել ի՞նչու ես այդպես կարծում, իսկ ես սովորելը գարնան համար պատրաստվել չի՛:

Յերեկո յեր: Յեղանակը ցուրտ: Արևելյան անձրևախառն քամին ու ձյունը անխնա ծեծում ելին մեզ:

Հետաքրքիր եր յեվ այն, վոր նրան մինչև «Հարություն» կանչելը, կանչել են Հարո, Հարութ յեվ ուշ, շատ ուշ միայն՝ Հարություն: Իսկ հիմա, յերբ նրա ջահել ուսերին կյանքը բեռնել ե իր հոգսը յեվ իրավունք ե տվել նրան սեփական խելքով ու մտքով հոգալու իր տնտեսությունը, այդ որվանից միայն նա պարձել ե Հարություն Մազոյան:

Աբրահամ բիճան, վորը Հարությունի հարազատ հայրն ե, այսոր, յոթ տասնյակ տարիների ծանրությունը մեջքին բեռարած, ծերության կնճիռները դեմքին ակոսած կանգնել ե բոլորովին մի նոր կյանքի շեմքին:

Հարությունն իր սովորություններին հակառակ, հոր մասին խոսելիս, մի տեսակ շռայլանում ե ու վոգեվորվում:

— Ե՛խ, ընկեր, հաճախ ինձ թվում ե, թե նա յե մեր տան ջահելը: Նրա ծեր բազուկներում մի անասելի թարմություն կա: Բայց հաճախ, շատ հաճախ, թառամած ե լինում նրա ակոսող դեմքը: Ինչպես ես գրքի սեփն ու սպիտակն եմ ջոկում, անպես ել նրա մշուշի տակ փայլող աչքերում կարողանում եմ ջոկել նրա ծեր յերիտասարդության որերը:

— «Չէ՛ վոր դեռ բազուկներումս ուժ կա, — ասում ե հայրս, սրտումս յեռանդ: Ես կյանքի կեսի չափ մի կյանք ել վոր ապրեյի, են վախտը ջահանդամը թե կ'մեռնեյի»... Հետո նա զվարթանում ե, նրա դեմքի ամեն մի ակոսը փայլում, ծիծաղում ե վարդի պսակաթերթերի պես:

— «Իե, ի՞նչ արած, ծերություն ա ելի, չ՛ե վոր մենակ յես չեմ», — խոսում ե ինքն իրեն հայրս:

— Իսկապես, մտածում եմ ինքս ինձ, չէ՛ վոր ծերություն ե, վոր ամենքիս առաջ ել, վաղ թե ուշ, փովելու յե եդ ճամբեն: Այդ մարդու վրա նայելիս, թվում ե, թե հեռավոր մի անցյալ մարմնանում ե բո դեմ, նույնքան անպաճույճ, նույնքան հասարակ ու պարզ, ինչպես ինքն՝ Աբրահամ բիճան:

Նրա ուսերի հետևից, անափ ծովի նման փռվում ե նրա չարքաշ կյանքը:

Վոնց վոր յերեկ լիներ:

Յերիտասարդ եր Աբրահամը, ամուսնության առաջին զիշերն ել իր ոջախում, իր տանիքի տաք չկարողացավ անցկացնել:

— «Բա եդ վոնց կլիներ, բա Ալեքսանդր Միխայիլովիչ Պավլենկոյի գործերը մեռել ելին»:

— «Կալվածատեր եր Ալեքսանդր Միխայիլովիչ Պավլենկոն: Մեր գեղից շատ մարդ եր նրա մոտ աշխատում, եղ շատ մարդկանցից մեկն ել յես եյի, — պատմում ե Սերահամ բիձեն:»

«Դեռ յերիտասարդ եյի, ջահել, ես բեխերս, վոր դարնան կանաչի պես դեռ նոր եր ծիլ տվել՝ մի կտոր հաց վաստակելու համար, ծառայության մտա նրա մոտ:»

«Ուրիշ ճար ու իլլալ չկար ընտանիքի հոգսը քաշելու համար: Սեփական միջոցներից ել զուրկ եյի, վոր սեփական տնտեսություն վարեմ: Բայց դե, ընտանիքը, ծեր ծնողներն ապրել եյին ուզում: Յերկար, շատ յերկար տարիներ յես աշխատեցի Պավլենկոյի մոտ: Ջահել, թարմ ուժերս նրա ձիերի սրմբակների, նրա դամշու տակ մաշեցի: Բայց դե ինչ սգուտ դրանից: Վոչինչ, ելի են քաղցածը, ելի են հացի կարոտ մնացինք: Չեմ մոռանա յերբեք, վոր յես, բացի այդ, վաստակեցի նաե մի ծանր հիվանդություն, մի անբուժելի տկարություն:»

Շատ դառն ե Սերահամ բիձի պատմությունը: Ենպես վոր, այդ մանրամասնությունները կթողնենք մի ուրիշ ժամանակ: Հեղափոխությունից հետո Սերահամ բիձեն վերադառնում ե գյուղը բայց, չանցած դեռ մի տարի, նա նորից բատրակության ե մտնում, ես անգամ Պավլենկոյի «թոռները» — գյուղի կուլակների մոտ:

«Ծերությանս որերը, — շարունակում ե պատմել Սերահամ բիձան, — սկսեցին զուռել, հետո ել հիվանդությունս մի կողմից, այնպես վոր հույսս ես մի միևնուժար Հարութը մնաց, վոր արդեն որեց որ աճում, դուփոշանում եր: Յեվ ահա մի գեղեցիկ որ, նա յել բռնեց հոր ճամբան ու բատրակություն արավ: Տան գլխավորը դարձավ Հարութը, յեթե վոչ ղեկավարելու, կարգ ու կանոն մտցնելու, այլ տան հոգսերի ծանր լուծն իր վրա վերցնելու:»

— Հազար ինը հարյուր քսանյոթ թիվն եր, — պատմում ե Հարությունը. մեր գեղից մի քանի վերստ հեռու, մի խումբ գեղացիք բնակություն հաստատեցին — հետո ել եսպես ասած — հողագործական ընկերություն կազմակերպեցին: Յես ել միտք փոխեցի դեպի եղ հողագործական ընկերությունը, բայց դե հեշտ բան չեք տուն ու տեղ փոխելը, հազար ու մի ցավի հետ եր կապված: Յերկար մտածեցի այդ առթիվ և վերջիվերջո վորոշեցի տեղափոխվել այդտեղ ու մտնել հողագործական ընկերության մեջ: Ընտանիքս մեծ եր, տան միակ աշխատողը յես եյի: Են ժամանակ ջահել եյի, ձիշտ ե, բայց դե կյանքը սովորեցրել եր ինձ հասակավորի պես մտածել: Եղ մի տեսակ

ջահել ծերություն եր, հողագործական ընկերությունը կառավարությունից տրակտոր եր ստացել: Հետո յես մտածում եյի և հավատացած եյի, վոր իմ աշխատանքը հողագործական ընկերության մեջ ավելի ոգուտ կբերի:

Եսպես վորոշեցի և մտա ընկերություն: Տնեցիք ել հակառակ չխոսեցին, նրանք ել հետեվիցս յեկան: Հողագործական ընկերության իջեվանը քաղաքին ավելի մոտ եր, իսկ տեղի հողերն ավելի արգավանդ: Մոտ յերեք տարի յես աշխատեցի ընկերության մեջ: Առաջին տարին առանձնապես ինձ համար քիչ ծանր եր, բայց հետո շատ լավացավ: Մեր իջեվանում ապրում եյին նաև մենաանտես գյուղացիներ, վորոնք մեզ հետ եյին յեկել, բայց դե ի՞նչու չմտան ընկերության մեջ՝ չիմացա: Անդուրեկան եր մեր ընկերությունը շատերի համար, և առանձնապես Չալթրի կուլակների համար: Հասկանալի յեր, վորովհետև ընկերության անդամները գլխավորապես են գեղացիք եյին, վոր գեղում յեղած ժամանակ, իրենց վաստակը «տալիս» եյին կուլակներին և աշխատում եյին նրանց մոտ: Իսկ յերբ նրանք ընկերություն կազմակերպեցին և գեղից դուրս յեկան ու եղ հողերը գրավեցին, ապա նախ՝ եղ արգավանդ հողերը նրանց ձեռքից գնաց, հետո յել՝ կուլակների աշխատող ձեռքը պակասեց ու թանգացավ:

— «Թե կաղեմները կզան, տեսեք, թե վոնց ձեզ եղ տեղից կքշեն», — ասում եյին նրանք:

— «Խեղճ» մարդիկ չգիտեյին, վոր մենք պետք ե իրենց քշենք: Նրանք մեզ ձեռ եյին առնում, մատխարա գցում, ծիծաղում վրաներս:

— «Զփլաղի», «տկլորի», «քաղցածի» խուտր եյին անվանում մեր խուտորը:

— Վոչինչ, մտածում եյինք մենք, թող այդպես լինի, չե՞ վոր թշնամու խոսք ա: Չե՞ վոր մենք մեր սեփական քրտինքով եյինք մեր որվա հացը վաստակում, բայց չե՞ վոր մեր վաստակը մենք ինքներս ենք վայելում: Յեվ վերջապես չե՞ վոր մենք ուզում եյինք, վոր եղ «չփլաղ» կյանքից ունեվոր կյանք ստեղծել: Իսկապես մենք մեր հաշիվները մեջ չեյինք սխալվել:

Հազար ինը հարյուր յերեսուն թվին, յերբ սկսեցին կազմակերպել կոլխոզները, մենք առաջինը յեղանք, վոր մեր ընկերությունը շուտ տվինք կոլխոզի: Մի քանիսը, վոր ընկերության մեջ ել մարդավարի չեյին աշխատում, կոլխոզ չմտան:

Բայց զրանցից շատերն են փոշմանել հիմա, վոնց վոր փոշմանեց Յավրույան Ոքսենտը:

Կոլխոզում յես աշխատում եյի վորպես շարքային կոլխոզ-
նիկ, դաշտային աշխատանք եյի կատարում:

Զգիտեմ թե ինչո՞ւ, բայց մի տեսակ դուր եր գալիս ինձ
կոլեկտիվ աշխատանքը: Վորոշել եյի, պինդ եյի վորոշել, վոր
հեշ բաց չթողնեմ կոլեկտիվի պոչը: Ինչպես տեսնում եք, այդ-
պես ել արեցի:

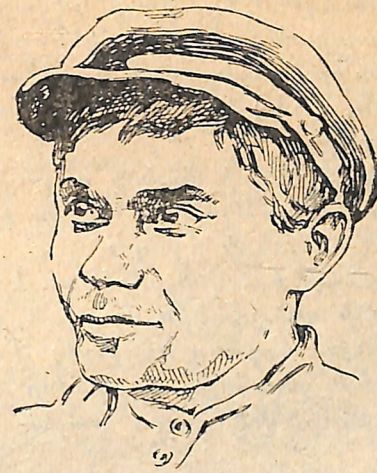
— Յերբ յես կոլխոզ մտա, տնեցիք չհակառակեցին, նրանք
ել համաձայնվեցին կոլխոզ մտնելու: Այդ գուցե նրանից եր,
վոր նրանց միակ հույսը յես եյի և չեյին ուզում խաթրիս
կաշել, կամ գուցե նրանք ել համաձայն եյին, այնուամենայնիվ
հակառակ չեյին:

— Կոլխոզի դժվար տարիները, ինչպես 1930—32 թթ. շատ
ազդեցին մեր կոլխոզի վրա: Շատ շատերը դուրս յեկան կոլ-
խոզից, շատերն ել մնացին: Իսկ յես ու ինձ նման շատերն ել
մնացին կոլխոզում ու ել ավելի յեռանդով սկսեցինք աշխատել:
Իսկ կոլխոզ մտնելու և այդպես յեռանդով աշխատելու իսկա-
կան պատճառն են վախտը, ինձ համար ել ենպես պարզ ու հրա-
տակ չեր: Այսպես եյի մտածում. յերբ կազմակերպեցինք հողա-
գործական ընկերություն, եդ բանը մեզ ցույց տվեց մեր կա-
ռավարությունը, նա ողնեց մեզ, մենք մտանք այնտեղ և իսկա-
պես տեսանք, վոր լավ յեղավ: Հիմի, յերբ կոլխոզ են կազմա-
կերպում, չե՞ վոր են ել մեր կառավարությունն ու կուսակցու-
թյան գործ ե, կնշանակի լավ ե, վոր ետպես են անում: Յեվ
վերջի վերջո, չե՞ վոր մեր սեփական կառավարությունն ա, նրան
վոր չլսենք, ապա ո՞ւմ պիտի լսենք: Ահա եսպիսի մտքերով,
յես խորն ու առանց տատանվելու հավատում եյի եդ բանին,
և հավատում եյի, վոր լավ կլինի: Ահա հենց եդ հավատն եր,
վոր ինձ կոլխոզ բերեց — եդ հավատով ե, վոր յես անհոգ յե-
ռանդով աշխատում եմ, եդ հավատն ե, վոր կարծես լուսավո-
րում ե իմ ճամբեն ես ելեկտրական լամբի լույսի պես:

— Զքավոր, ծանր կյանքից ձանձրացել եյի, ուզում եյի ունե-
վոր լինել, լավ ապրել, հալալ քրտինքի վաստակով:

Դրա համար ել կոլխոզ մտա:

1932 թվի ձմռան Կուբանի կուլակային սաբոտաժը մեզ՝
անկեղծ նվիրված կոլխոզիկներին շատ բան սովորեցրեց: Հենց
դրա համար ել, յեռեսուն յերեք թվի գարնանը մենք վորոշել
եյինք այնպես աշխատել, վոր ձմռան դժվար օրերն ել յերբեք,
յերբեք հետ չգառնան: Նա դարձյալ ցանկանում եր ինչ վոր
բան ասել, բայց նրա դեմքը մի պահ լրջացավ, շրթունքները թե-
թեվակի շարժվեցին ու նա լռեց:

Ողակավար ընկ. Հար. Մագոյան

Մագոյան Հարություն, կոլխոզի դաշտային աշխատանք-
ների հարվածային ողակավար:

«Հեղափոխության ալիք» — կոլխոզում Մագոյանների թիվը
շատ ե և ահա դրանք եյին, վոր առաջին անգամ սերմը հողին
հանձնեցին, և առաջինն ավարտեցին գարնանացանը:

Վաղ գարնանը նրանք վարի, ցանքսի դուրս յեկան: Ամեն
ինչ կազմ ու պատրաստ եր. այս հանգամանքն եր, վոր աննկա-
րագրելի հերոսությունը ապացուցեց, թե ինչպես պետք ե աշ-
խատել, յերբ հարց ե դրված կոլխոզները դարձնել բոլշևիկյան,
իսկ կոլխոզիկներին՝ ունեվոր:

Այո, ինչպես ինքը Մագոյանն ե պատմում, նա կոլխոզում
շարքային կոլխոզիկ եր, գլուխը կախ աշխատում եր և միշտ
առաջինն եր դուրս գալիս:

Այդ բան հենց սկզբից նկատել եյին քաղբաժինը և կուս-
բջիջի քարտուղար՝ Զարգարը: Զե՞ վոր նրանք շարունակ կոլ-
խոզիկների հետ աշխատանքի մեջ եյին:

Գարուն ե. կոլխոզը դաշտ ե դուրս գալիս, ամեն ինչ պատ-
րաստ ե, սակայն բացակայում ե մի բան — հարկավոր են լավ
ղեկավարներ, թարմ, անվհատ հերոսներ են պետք ես ղեկավա-
րություն համար:

— Ես ո՞ւր եմ, վորտեղ են նրանք, նրանք, վոր պետք ե
լինեն գարնանացանի անխոս կատարման գործունյա առաջա-
վորները: Շատ դժվար, պատասխանատու և կենսական եր այս
հարցը կոլխոզի համար: Նրա ղեկավարությունը տանապատիկ

քրտնում, վիճում, հուզվում եր, բայց դժվար եր հարցը կո-
խողի համար, պատասխանատու յեր, կենսական...

Միթե այսքան տարվա պայքարն ու աշխատանքը չեն ստեղ-
ծել այդ հերոսներին, այստրվա պահանջին հատուկ ղեկավար-
ներին: Անորոշ եր հարցը:

Բայց չե՞ վոր բոլշևիկները համար անլուծելի հարց չի կա-
րող լինել: Յեվ անա ոգնության եր գալիս քաղբաժինը, կար-
ծես թե՛ վառվում ե հույսերի ճրագը:

Հենց այդ ժամանակ եր, վոր յերեվան ե գալիս Մագոյանը,
կոլխոզային կենդանի զանգվածին ձուլված, գլուխը կախ, միշտ
իր աշխատանքին: Այո, այդպես եր յեղել Մագոյանը, այդպես
են յեղել և նրա նման շատերը: Հարկավոր եր մի ձեռք, մի
կարող, ցանկացող ձեռք, վոր դուրս քաշէր նրան ընդհանուր
զանգվածից:

Դուք այստեղ պետք ե աշխատեք:

Դուք պարտավոր եք ղեկավարել:

Այսպես պետք ե ղեկավարել:

Քաղբաժինը, ո՛ր, եղ ամենքի սիրելին, ամենքի՝ վոր գիշեր
ցերեկ կոլխոզի դաշտում հալալ քրտինք են թափում: Սուր եր
քաղբաժնի տեսողությունը: Կարծես նրա համար դժվար չեղավ
եղ ղեկավարներին վտրքի հանելու, գործի կոչելու:

Յեվ անա յերիտասարդ կարողություններով լի Հարություն
Մագոյանը դառնում ե ողակավար: Սկսվում ե աշխատանքի
մի նոր շրջան: Յեվ շատ հետաքրքիր ե լսել իրեն՝ Հարություն
Մագոյանին, թե ինչպես նա առաջնությունը տարավ:

— Յերբ ինձ ողակավար նշանակեցին, — պատմում ե Հարու-
թյունը, պատկերացնում եք, թե վորքան դժվար եր ինձ հա-
մար մի այդպիսի դժվարին պարտականություն կատարելը:
Բայց դե, ի՞նչ արած, կոլխոզի գործը եղպես եր պահանջում:
Մեկ ել վոր քաղբաժինն առաջարկեց ինձ, նշանակում եր հար-
կավոր եր աշխատել: Յես լավ եյի հասկանում, վոր իմ հանձն
առած գործը դժվար ե ու պատվավոր, հենց դրա համար ել
գիշեր ցերեկ քուն չունեյի, մտածում եյի, մտածում, վոր հար-
կավոր ե պատվավոր գործի տակից հաղթանակով դուրս գալ:

Սկսեցի աշխատել. պետք ե ասեմ, վոր իմ աշխատանքներում
շատ ոգնեցին Զարդարն ու քաղբաժինը՝ ընկ. ընկ. Դոկուկինը
և Յեղիազարյանը:

Հիշում եմ, վոր շատ հաճախ, մին ել տեսար, դաշտի են ծե-
րիցը դեպի մեզ ե թռչում ընկեր Դոկուկինի մեքենան կամ
հաճախ նրանք ձիով եյին գալիս:

Եղ մարդկանց տեսնելիս կամ լսելիս, ինձ թվում եր, թե
յես մի անհաղթելի ուժ եմ ստանում:

Յես շատ եմ հարգում, շատ, ընկեր Դոկուկինին, ուղղակի
սիրում եմ նրան: Յես համոզված եմ, քանի վոր նրանց ղեկա-
վար ձեռքը մեր գլխին ե, մենք անպայման ունեվոր կդառնանք:

— «Մինչեվ աշխատանքիդ նորման չկատարես, դաշից
դուրս չգնաս, տուն չվերադառնաս»: Անա ընկեր Դոկուկինի
այն խոսքերը, վոր մինչև հիմա յել չեմ մոռացել:

Այդպես ել անում եյինք: Այդ խոսքերը դարձել եյին մեր
ամենորոյա աշխատանքի լոգունը:

Գարնանացանի աշխատանքների հենց սկզբին ընկ. Փուղե-
յանը — մեր բրիգադիրը — մեզ մոտ կազմակերպեց սոցմրցում:

Շատ լավ աշխատող ե ընկ. Փուղեյանը, իսկապես վոր բրի-
գադիր ե: Մենք նրան սիրում ու հարգում ենք, նա շատ նվիր-
ված ե աշխատում: Եղպիսի աշխատողները մեր կոլխոզում են-
քան ել շատ չեն:

Ինձ հաջողվեց ծանոթանալ այդ բրիգադիրի հետ: Փուղե-
յան Գրիգոր — 28 տարեկան, միջին հասակով մաքուր հագնված,
համեստ բնավորության տեր մի յերիտասարդ եր:

Կուսակցության թեկնածու յե, սրան ել քաղբաժին ե
առաջ քաշել աշխատանքի,

— «Եսպիսի անգին տղան, կոլխոզի հին ղեկավարության
ժամանակ, համարյա թե հալածված եր, բուրի ուշադրությու-
նից հեռու. — ասում ե կուսբլիշի քարտուղար Զարդարը: Յերբ
յես բլիշի քարտուղար դարձա, առաջինը Փուղեյանն ընկավ
իմ աչքիս: Յես հավատացած եյի, վոր չեմ սխալվի: Եղպես ել
համոզված, նրա թեկնածությունը տեղափոխեցի քաղբաժին,
բրիգադիրի պարտականության համար: Քաղբաժինը հաստա-
տեց: Յեվ առաջին իսկ ցանքսից Փուղեյանը ցույց տվեց իրան:

Հետո Փուղեյանի մի լավ կողմն ել այն եր, վոր նա մեր
քաղբաժնի թերթի մոտ բարեկամներից ու թղթակիցներից եր:
Նա իր աշխատանքի հաջող փորձերը թերթի միջոցով տալիս
եր ուրիշներին, իր բրիգադի լավ հարվածայիններից աշխատանքը
լուսաբանում եր թերթում: Նա գնահատել ու կազմակերպել
գիտե իր բրիգադի անդամներին և նրանց աշխատանքը»:

«Մեր կյանքում, — ասում ե Փուղեյանը, — մենք միշտ վատ
ենք ապրել: Զի յեղել մի տարի, վոր մեր հացը ծերը ծերին
հասնի: Բայց ես տարի յես վաստակել եմ 352 աշխուր: Աշխու-
րին պետք ե ստանամ 8 կիլոգրամ հատիկային բերք, ընդա-
մենը — 2818 կիլո: Միթե ինձ հերիք չե, իհարկե հերիք ե, դեռ

շատ: Յես ընտանիքից շատ քիչ եմ և հսկայական ավելցուկ կ'մնա: Կոոպերատիվին պիտի ծախեմ»:

— Հա, շարունակեց Հարությունը, — յերբ վոր Փուղեյանը սոցմրցում կազմակերպեց իր բրիգադում, յես իմ ողակով մրցում եյի Խաթլամաշյանի ողակի հետ:

Գարնանացանի աշխատանքներում, իմ ողակը մրցումը տարավ: Յես յերբեք առանց իմ ծրագրած աշխատանքն ավարտելու, հանգիստ չեյի առնում: Իմ ողակի տղաներն, անգամ ծխելու յել չեյին կանգնում, մինչև վոր ուզած գործը չվերջացնեյինք: Ինչքան ել ծանր լիներ աշխատանքն, իմ ողակի տղաները չեյին քաշի: Ինչու եմ, ցուրտ, անձրեւոտ օրեր լինում և մենք չեյինք կարողանում մեր պլանը կատարել, եղ օրը մեր քունը չեր տանում: Ուրիշները փախչում, վրաների տակ եյին մտնում, քնում եյին, իսկ մենք պահակի պես հսկում եյինք յեղանակի վրա: Հենց վոր քիչ պարզում եր յեղանակը, իսկույն յևեթ լծում եյինք ձիերն ու պակասը լրացնում:

Մրցանակ տանողներին պարգեւատրեցին, իմ ողակն ստացավ փոխանցիկ կարմիր դրոշ, իսկ յես ու իմ ողակի լավ հարվածայինները փող ստացանք:

Քաղհանի ժամանակ ել իմ ողակը մնաց հարվածային ու մրցումը տարավ: փոխանցիկ կարմիր դրոշը նորից մեր ձեռքում մնաց:

Գարունն արդեն վաղուց անցել եր, մոտեցել եյին ամռան շոգ, կրակոտ օրերը: Գորշ ամպերը վաղուց փախել եյին պարզ յերկնքից և արեւի կաթնագույն ճառագայթները շտայլ կերպով ջերմում եյին վոսկու պես դեղին արտերը: Յորենը բոյ եր քաշել, հասկերը լցվել ու կախվել եյին: Հնձի ժամանակն եր: Իմ ողակը կազմ պատրաստ, հնձի դուրս յեկավ:

Հինգ—վեց հեկտար, ռեկորդային եղ թիվը, մեզ համար արդեն խաղ ու պար եր դառել:

Քաղբաժնի մեքենան նորից արտից արտ, բրիգադից բրիգադ, կոլխոզից կոլխոզ եր թռչում:

— «Տղերք, աչքի լույսի պես մաքուր պետք ե հավաքել բերքը, վոչ մի հատիկ կորստի չմատնել»:

Նորից ողակից ողակ եյին շրջում ընկեր Դոկուկինի այս խոսքերը: Իմ տղերքի հերոսական աշխատանքի շնորհիվ, մենք հունձն ավարտեցինք ժամանակից շուտ, վոչ մի հատիկ մեր արտերում կորուստ չեղավ:

Նորից իմ ողակը բուքսիրի գնաց:

Նորից փոխանցիկ դրոշը իմ ձեռքում մնաց:

26- վոր մեջտեղն ունեւոր կյանքի, պատվի խնդիր եր դրված: Հունձն ավարտեցինք, հարկավոր ե ցորենը կալատեղ տեղափոխել: Իմ ողակն առաջավոր ե, քուն ու դադարի ժամանակ չի:

Աշնանացանի ժամանակ ինձ բանակ տարան: Յես չկայի: Բայց չե վոր իմ ողակն արդեն քննություն եր բռնել: Նս անգամ եր փոխանցիկ դրոշը իմ բրիգադի ձեռքում մնաց: Իսկ յես բանակում, հարվածային մարտիկի կոչում ստացա: Հարկավոր եր լավ սովորել ունեւոր կյանքի պաշտպանության գործը, յես ել սովորեցի: Ինձ մի պինջակ նվիրեցին բանակում:

Յեւ հիմա, յերբ սկսել ենք գալիք տարվա նախապատրաստական աշխատանքները, ես մեր գրաված նվերը — փոխանցիկ կարմիր դրոշը — կոլխոզի բոլոր ողակների կուլախնձորն ե դառել:

— Մի քանի խոսք կուղեյի ասել իմ անձնական կյանքի մասին: Իմ ընտանիքում հիմա աշխատող ձեռքը մենակ յես չեմ: Հայրս ել ե աշխատում, կոլխոզում նրա տարիքին և ուժերին հավասար աշխատանք կա: Հետո հայրս իր կամքով ե աշխատում, ասում ե՝ «գուրս չի գալիս տունը նստեմ, ուզում եմ վոր ես կյանքի կառուցման համար գոնե յես ել մի չոփ տեղիցը ժաժ տամ»:

59-ը աշխատանքային օր ունի հայրս: Աշխատում ե նաե կինս: Նա աշխատում ե ԿԱՖ-ում: Նա շատ աշխատունակ, առույգ, 22 տարեկան աղջիկ ե, վաստակել ե 220 աշխոր:

Աշխատում ե և մեծ քույրս, նա 20 տարեկան ե, իսկ մյուս փոքր քույրս սովորում ե քաղաքում: Յերբ ամառը գյուղ ե գալիս, պարապ չի նստում տանը: Նրա համար ել զբաղվելու միջոց կա, գլխավորապես սիրում ե աշխատել մանկական հրապարակում:

Մինչև դեկտեմբերի մեկն, իմ ընտանիքն ինձ հետ միասին վաստակել ե 662 աշխոր, ենպես վոր մինչև հունվարի մեկը, դեռ առաջներս մի ամիս կա: Յես համոզված եմ, վոր այդ թիվը կհասցնենք մինչև 700-ի: Իմ ընտանիքի ամեն մի անդամին՝ 1000-ից ավելի կիլոգրամ բերք ե հասնում:

— Դե, հիմի դուք ասեք, յես ունեւոր եմ այսօր թե վոչ: Իհարկե, — մեծ հրճվանքով ինքն իր պատասխանեց Հարությունը:

Բերքի մի մասն արդեն ստացել եմ, մյուս մասն ել ես մի քանի օր կստանամ: Նույն իսկ չգիտեմ, թե վորտեղ եմ տեղավորելու եղբան բերքը: Արդեն խորհուրդ եմ անում կնոջս ու քրոջս հետ: Նրանք իրենց համար հագուստեղենի պատրաստություն են տեսնում: Իսկ յես յերկաթի մահճակալ և փոք-

ըիկ գրասեղան: Փոքրիկ քույրս՝ իր համար գրքերի ու թերթերի պահարան ե ուզում, իսկ հայրս տան կահ-կարասիք: Յերբ հորս հարցրի, թե իր տղայից ինչ ե անձամբ պահանջում, նա ծիծաղելով, իր թավ հոնքերի տակից վրաս նայեց և ձեռքով մորունքը շոյելով, ասաց:

— Մի լավ կարմիր դագաղ:

Մենք բոլորս ծիրաղեցինք և վորոշեցինք հայրիկի համար առնել մի տաք քուրք և մի գույգ վալիսկա:

Հարությունը լռեց: Նա մի խոր շունչ քաշեց և ուղղակի աչքերիս նայելով, ձեռքը ծոցագրպանը տարավ: Ինձ թվաց, թե նա բողոքելու յե, վոր յես նրան ստիպեցի իր սովորությանը հակառակ, եսքան յերկար խոսել: Բայց վոչ, նա գրպանից դուրս քաշեց մի տաճախապատիկ ծալած, կես ոռուսերեն, կես հայերեն թերթ:

— Ես մեր «Ենուտիդաստն» ե, քաղբաժնի որգանը: Եստեղ իմ մասին են գրել, վոր ուզում եմ նվիրել ձեզ: Ինչքան վոր կարգաք, կհիշեք ինձ: Յես վերցնելով թերթը, աչքի անցկացրի հետևյալ թղթակցությունը:

«Մագոյանը չի հանձնում կարմիր գրուր

«Հեղ—ալիք» կոլխոպի հարվածային Մագոյան Հարությունի հերոսության մասին կարելի յե պատմել շատ, բայց յես կգրեմ միայն մի փաստի մասին: Հարկավոր եր պետությանը հասանելիք—վերջին սալը հաճառը տեղափոխել ելեվատոր: Տեղափոխությունը հանձնարարեցին լավ հարվածային Մագոյան Հարությունին: Ուշ յերեկո յեր, յերբ նա վերադարձավ ելեվատորից: Յեվ յերբ Մագոյանն իմացավ, վոր ալյուր չկա և բրիգադը վաղը մնալու յե առանց հացի, ձիերն առանց արձակելու, ցորենը բարձեց և մեկնեց ջրաղաց: Առավոտյան վաղ արշալույսին նա արդեն ալյուրի հետ մեկտեղ բրիգադի իջեվանումն եր:

— Նո՛ւ, հիմա գնա և հանգստացիր,—ասացի յես:

— Իսկ ո՞վ պետք ե աշխատի իմ լոբոգրեյկայի վրա:

Յեվ վոչ վոք չգտնվեց լոբոգրեյկայի վրա աշխատելու համար:

— Ի՞նչ անենք, թող եսոր անգործ կանգնի,—ասացի յես:

Հարությունն այլ յեվս չխոսեց, սալը թողնելով պահպանի մոտ, գնաց իր ձիերի հետեվից: Վոչ վոք չկարողացավ նրան համոզել, վոր գնա հանգստանա, հնայած նրան, վոր մի ամբողջ ուր չեր հանգստացել, աշխատել եր:

Յերեկոյան, չափողը հայտնեց որվա աշխատանքի արդյունքները: Մագոյանն ես որ ել տվել եր 5 և կես հեկտար: Կոլխոզի լավ հարվածային, խաթամաշյանը, փորձեց Մագոյանից առնել առաջնությունը, բայց վոչինչ դուրս չեկավ: Յեվ հիմա հնձից հետո, սկսվել ե կրելու աշխատանքը, նորից նա չի հանձնում կարմիր գրուր: Բոլորը կրում են 15—16 վոտք, իսկ Հարությունը 20—22 վոտք»: Բրիգադիր

Իհարկե հիմա զարմանալի չի թվա, թե ինչու Մագոյանի ընտանիքի ամեն մի անդամին, իրենց հալալ քրտինքով վաստակած բերքից հասնում ե 1000-ալան կիլոգրամ:

Դժվար ու շատ դժվար ե հիմի Հարությունին շեղել ճանապարհից, կամ ցույց տալ նրան ունեվոր կյանքի մի ուրիշ ճանապարհ:

— Մի՞թե յես իրավունք ունեմ,—ասում ե Հարությունը,—մի՞թե յես իրավունք ունեմ, թեկուզ մտածելու այն մասին, վոր կարող ե գոյություն ունենալ ունեվոր կյանքի մի ուրիշ ճանապարհ: Այո, կար ժամանակ, վոր յես մտածում եյի այդ առթիվ, իսկ հիմա...

Դուք գիտեք, վոր յես ու իմ ընտանիքը պատիվ ունեցանք մեր իսկ տան մեջ մի հսկայական բանկետ կազմակերպել, և գիտեք ո՞ւմ հետ—մեր քաղբաժնի և հետո արտասահմանյան պատգամավորների հետ—ամերիկացի, գերմանացի, բելգիացի, ֆրանսիացի և այլն պատգամավորների հետ: Շուտով հացիս ավելցուկը ծախելու յեմ: Պետության պետք ե ծախեմ: Ինձ պետք չի շուկայի ֆի քանի ավել կոպեկները: Չե՞ վոր կարող ե հացն ընկնել մեր թշնամու, սպեկուլյանտի ձեռքը:

— Յոտեսություն:

Համարյա միյեֆուլյն ժամանակ ասացինք մենք և ամուր սեղմելով իրար ձեռք, բաժանվեցինք:

Քաղբաժնի կարմիր գրքում, Մագոյանի անունը մեծ տառերով ե գրված:

Վոգեվորված, շատ վոգեվորված եր խոսում քաղբաժնի պետ ընկ. Դոկուկինը Մագոյանի մասին: Նրա առանձնասենյակի պատերից մեկի վրա փայլում եր Մագոյանի մեծագիր յուզաներկերով զարդարված գույնզգույն նկարը:

Այն մասին, թե ինչ պատմեց հայրաժայիկ բրիգադիր Աղասյան Մկրտիչը

... Մենք ներս մտանք նրա խրճիթը։ Դա մի քառակուսի տնակ էր, չորս կողմերից միահավասար լուսամուտներով։ Թիթեղյա տանիք, կարմիր աղյուսից ամուր պատեր։ Մուտքի դիմաց մի փոքրիկ պատշգամբի նման—նորից թիթեղյա տանիքով բարձրություն։ Չորս անհավասար սենյակների յե բաժանված Մկրտիչի տունը։ Առաջինը և ամենամեծը, դա այսպես ասած, ննջարանն է, իսկ հաճախ՝ սրահ։ Մյուս ավելի փոքր սենյակը սեղանատունն է և հենց նրա կողքին ել՝ ինչպես Մկրտիչն էր անվանում՝ «դալմադալի տունն է»։

Այդ սենյակում, բացի ուրիշ շատ բաներից ու քաղցրավենիքի շարք կանգնած կճուճներից, աչքի ելին ընկնուճ տեղափոք դեղին ու սպիտակ դեղնամները, վոր փառավոր կերպով բազմել էյին մաքուր ու չոր հատակի վրա։

Յեւ վերջին ու փառավոր սենյակը դա ընդունարանն էր, նրա հյուրասենյակը։

Մկրտիչի տան ամենագլխավոր զարդերից մեկն էլ այն էր, վոր այնտեղ մի անսովոր ուրախություն կար։ Հինգ փոքրիկներ—աղջիկ, աղա, սրանց վրա ավելացրու և մի քանիսն էլ հարեվանների յերեխաներից, վոր խաղում էյին, յերգում, ծըլվում գարնան սարյակների պես։ Յերբ յես ներս մտա, ինձ թվաց, թե գարուն է, ավելի ճիշտ, Մկրտիչի տունը լիքն էր մի տեսակ գարնանային խիւղով։ Յես գուցե դեռ յերկար զբաղվեյի Մկրտիչի խրճիթով ու նրա թմբկակներով, յեթե Մկրտիչը չընդհատեր իմ հետաքրքրությունը։

— Նոր եմ գնել ես տունը—ասաց Մկրտիչը,—ես տարի, կոլխոզում վաստակված իմ աշխատանքի որերի հաշվին։ Լավ է չե՛, ձեզ ել ե գուր գալիս, բայց յեթե դուք իմանայիք, թե մինչև ես տարի ինչպիսի տան մեջ էյի ապրում, գուցե զարմանայիք։

Հետո յերբ մենք դուրս յեկանք փողոց, նա ինձ ցույց տվեց այն խրճիթը, վորտեղ իսկապես ծնվել, ապրել ու հասակ էր առել Մկրտիչը։ Գիշեր էր։ Պարզ յերկնքից լուսինն իր կաթնաշաղաղ ցոլքերով վողողել էր գյուղը՝ կապուտակ, դեղին ու կաթնագույն ելեքտրական ճրագների պես փայլում էր աստղափառ յերկինքը։

— Այ, ես տունն ե։

Նա ցույց տվեց ինձ մի հողակույտ, ավելի ճիշտ մի փոքրիկ բլուրանման բարձրություն, վոր վտքից մինչեւ գլուխ ծածկված էր ձյունով։

— Ես հողաթմբին նայելով,—շարունակեց նա,—յես մի տեսակ եմ լինում, ճիշտն ասած զայրանում եմ։ Ես ե յեղել իմ որորանն, ընկեր, եստեղ ե ծնվել, ապրել ու գերեզման իջել հայրս։ Եստեղ ես ծնվել ու հող դառել իմ պապերը։ Բայց յես վորոշեցի ուրիշ կերպ վարվել նրա հետ,—մի տեսակ հրճվանքով ասաց Մկրտիչը։

— Այսինքն՝ դու վորոշեցիր ավելի շուտ նրան գերեզմանին հանձնել, քան նա քեզ, չե՛,—ավելացրի յես։

— Հա, հենց եդպես, շատ, շատ ճիշտ ասացիք։

— Բայց այդ ինչպես յեղավ, վոր դու վորոշեցիր ու այդպես անխախտ կերպով կատարեցիր քո վորոշումը։ Ի՞նչ էր պատճառը, կամ ո՞վ քեզ զրդեց մեկ անգամ ընդմիշտ հողին հանձնել պապերից մնացած այդ միակ հողակույտը, այսինքն՝ խրճիթը, ուղղում էյի ասել յես։

Մենք վերադարձանք տուն։

— Ինչքան ես տան կողքովն անց եմ կենում,—պատմեց Մկրտիչը, մի տեսակ ուրախությունն ու տխրությունը սիրտս փակում ե։ Իսկ յերբ պատահում եմ ձեզ պես մարդկանց, կամ յերբ գննող աչքով նայում եմ ես իմ քարե տան վրա, սիրտս մի տեսակ հանգստանում է, և յես թեթևություն եմ զգում։

Աչքս դեռ նոր էյի բաց արել և մեր ընտանիքի համար թեւ ու թիկունք պետք է լինեյի, յերբ ինձ սաղաւտ տարան։ Վեց յերկար ու ձիգ տարիներ կյանքս ծառայության մեջ անցկացրի։ 1918 թվին էր, յերբ տուն վերադարձա։ Ընտանիքս քայքայված էր, վրնց վոր ասում են՝ քարը քարի վրա չե՛ր մնացել։ Սկսեցի զբաղվել տան գործերով։ Հարկավոր էր անտեսությունը կարգի բերել։

Մեր կողմերում դեռ տիրում էր Դեմոկրատիկ իշխանությունը։ Զորակոչ էր. ինձ էլ կանչեցին ծառայության։ Ծիշտ եմ ասում, չեյի ուղղում գնալ։ Մեկ վոր—ընտանիքս էր

քայքայված ու սովի մատնված, մեկ ել վոր Ֆրոնտի քայքայ-
ման ժամանակ, մենք լսել եյինք բոլշևիկներ ի մասին: Յես կար-
ծում եյի, թե մեզ մոտ բոլշևիկներ կլինեն, բայց ափսոս այդ
դեռ այդպես չեր: Ինչ յերկարացնեմ, շատ գոռեցին, մի ան-
գամ ել մի լավ քոտակ ավեցին: Ստիպված յեղա գնալ, բայց
վորոշել եյի Դենիկինին չծառայել: Շատ աղոտ, բայց ախու-
սամենայնիվ հասկացել եյի, թե ովքեր են բոլշևիկները և նրանց
գեմ կռվել չեյի ուզում: Այն գորամասը, վորտեղ ինձ ուղար-
կեցին ծառայելու, Մանիչի մոտ եր գտնվում: Կարմիրները
գալիս եյին հարավ-արեւմելքից:

— Վոչ. ասացի յես ընկերներին, յես Դենիկինին չեմ ծա-
ռայելու: Մյուս որը, գիշերը, յես թողեցի Մանիչի Ֆրոնտը:
Այնուհետ դառալիք դարձա, մինչև կարմիրների գալը:

Հենց վոր կարմիրները յեկան, յես գրվեցի քաղաքացիա-
կան միլիցիայում և սկսեցի ծառայել:

1922 թվին յես թողեցի ծառայությունը և անցա գյուղա-
տնտեսական աշխատանքի:

Յերբ առաջին անգամ կոլխոզ կազմակերպվեց, յես կոլխոզ
մտա, հետս բերելով իմ ամբողջ լծկանը—հինգ յեզ և մեկ ձի,
վորը յես վաստակել եյի խորհրդային իշխանության ժամանակ:
Շատ դժվար եր ձեռք բերվել իհարկե եզ մի քանի լծկանը,
բայց բավական եր մի թեթև աղետ, վոր փոշի դառնար եզ
բոլորը: Կյանքն ինձ սովորեցրել եր, յես լավ գիտեյի, հասկա-
նում եյի: Մոռացա ասել, վոր մինչև կոլխոզ մտնելս, յես վեցը
յեզ ունեյի, վորից մեկը քրոջս հարսանիքին կերանք. հիմի, ո՛,
հիմի շատ եմ փռմանել:

Ախր վո՞նց կարելի յե, վոր մարդ իր ձեռքերը կտրի ու
մուշտա կռիվ մտնի, ե, վո՞նց: Նդպես ել յեզնե, լծկանը: Ախր
վո՞նց կարելի յե, վոր մարդ լծկանը փչացնի, վատ պահի, ծախի,
վո՞նց: Յես հիմի շատ լավ եմ հասկացել, ել եղալիս յերբեք:

Յերեսուն թիֆն եր: Կոլխոզում մի տեսակ խառնակչություն
կար: Մեր պեղում դեռ մնացել եյին կուլակներ: Մենք եզ բանը
աչքաթող եյինք արել: Նդ կուլակներից մի քանիսն ել դեռ
կոլխոզում կային: Բացի այդ՝ մեր քշած կուլակների բարե-
կամները, վորոնց հետ մենք՝ հարազատ կոլխոզնիկներս, լավ
կապված չեյինք, նրանց աչքաթող եյինք արել: Այ, հենց եզ-
պիսի մի շարք պարզ պատճառներից կոլխոզում խառնակչու-
թյուն ընկավ:

Գիշեր ցերեկ քուն չունեյի, շարունակ սրան նրան աշխա-
տում եյի համոզել, հասկացնել: Շարունակ կոլխոզի գոմում,

ամբարների մոտ, վարչության նիստերի ժամանակ, մի խոսքով
ամեն տեղ հասկացնում եյի խելքիս չափ, ում պատահում եր:

Յեվ այդպես կոլխոզից շատերը դուրս յեկան:

Յեղբայրս ել կոլխոզից դուրս յեկավ, բայց հետո, ինչպես
մյուսները, նորից վերադարձավ կոլխոզը:

Հիմի մեր կոլխոզում 935 տնտեսություն կա: Մեր կոլխոզի
թաղում, մենատնտեսների թիվը 10-ից ավելի չի լինի: Կոլխո-
զում բացի գյուղատնտեսական դաշտային աշխատանքներից,
յես տարել եմ նաև դեկավարող աշխատանքներ, և ինչպես տես-
նում եք, հիմի յել բերեալիւր եմ:

— Ն՛, ընկեր,— շեշտակի համոզմունքով ասաց Մկրտիչը,
եզ որերն ուրիշ որեր եյին. համա մենք ենպես փակեցինք
եզ որերի դռները, վոր յերբեք, ել յերբեք չբացվի:

— Իսկ ի՞նչպես դու բերեալիւր դարձար, վո՞րն ե քո աշխա-
տանքի գրավականը, վոր քո բերեալն եղբան հուշակ ե ձեռք
բերել,— հարցի յես նրան:

Նա լուռ մտաբցավ սեղանին, լուությամբ ծխախոտի մի
պանակ վառեց և ծխի հաստ բուլան ողի մեջ բաց թողնելով,
ասաց.

— 1933 թվի գարնանն եր: Գարնանացանի հարցը խիստ
եր գրված, հարկավոր եր կրակի պես աշխատել:

Յերրորդ բերեալում դրությունը շատ վատ եր: Ձիերի մեծ
մասը սատկել եր: Հույս չկար վոր եզ բերեալը ցանքսի տակից
դուրս կգա: Յերրորդ բերեալը յես եր քաշում «Սոց—փարոս»
կոլխոզին: Գարնանացանի գործը ձգձգվում եր: Վատ եր, շատ
վատ եր դրությունը:

Յելք եյինք փնտռում ու թվում եր, թե յելք չկա:

Յեկավ քաղաքս, ծանոթացավ կոլխոզի հետ, յեղած դրու-
թյան, ուժերի, միջոցների հետ և առաջարկեց բերեալի դե-
կավարությունը փոխել: Կուսբլիշը վորոշեց ինձ նշանակել բեր-
եալիւր: Յես կուսակցության թեկնածու յեմ, յեթե կուսակ-
ցությունն ինձ առաջարկում ե գնալ բերեալ — կնշանակի հար-
կավոր ե գնալ, մտածեցի յես: Յեվ այդպես, յես նշանակված
եյի բերեալիւր:

Գարնանացանի սկսելու ժամանակն եր, ձիերից շատ քչերն
եյին կարգին մնացել: Ծանր եր դրությունը: Յես կարգի բե-
րեցի բերեալի ինվենտարը և կազմակերպեցի բերեալի ան-
դամներին: Բացի ժողովներից, յես անձամբ գնացի իմ բերեալի
անդամների տները և համոզեցի նրանց, վոր հարկավոր ե աշ-
խատել:

Այ, եստեղ ե, վոր չես կարող մոռանալ ընկ. Գոկուկինին. թե առանձնապես եղ հարցում ինչքան ոգնեց նա մեզ, եղ բոլորիս հայտնի յե:

Ցանքսն սկսեցինք:

Մենք սերմ չունեյինք, կառավարութիւնից ստացանք: Հարկավոր եր շատ զգուշ լինել և արթուն պահպանել սերմը կուլակային տարրերի, սիմուլյանտների, լողրների, գողերի ձեռքից: Հարց եր դրված, վոր վերջին հատիկ սերմը հողին հանձնել: Իմ բրիգադի անդամներն այդ բանը լավ գիտեյին: Այդպես ել արեցինք: Ճիշտ ե, շատ անգամ գողութեան փորձեր յեղան, բայց բռնվեցին:

Ինչպես ասացի, յերրորդ բրիգադը կոլխովի ամենահետ ընկած բրիգադն եր: Մեր բրիգադն աշնանավար չուներ և հենց եղ պատճառով ել մեր աշխատանքը յեռապատկւում եր:

Գովար եր, շատ դժվար, բայց հաղթահարեցինք և յերրորդ բրիգադը: Նա ամոթալի վիճակից դուրս յեկավ և հավասարվեց մյուս բրիգադներին: Քաղհանի պլանն ել ժամանակին կատարեցինք:

Պետք եր հինգ որում քաղհանել 310 հեկտար: Իմ բրիգադը մրցում եր Սուխարյանի բրիգադի հետ: Մեր բրիգադը վորոշել եր քաղհանը ժամանակից շուտ ավարտել, հենց դրա համար եր, վոր բրիգադի ակտիվը կարծես իրար գլխով կպավ. կյանքը սկսեց յեռալ: Գլխավորապես մոբիլիզացիայի յենթարկեցինք կանանց:

Առաջին որն աշխատանքի դուրս յեկան 40 հողի, յերկրորդ որը—80 հողի, յերրորդ որը—110 հողի:

Ինձ հետ շարունակ միշտ դաշտումս եր լինում և մեր բրիգադի կուսկազմակերպիչը: Նա յել շատ եր ոգնում ինձ, ցուցմունքներ եր տալիս կամ ուրիշ միջոցներով ոգնում: Վրա համով տեխնիկական բույսերի քաղհանը: Հարկավոր եր 10 որում քաղհանել 108 հեկտար: Յես իմ բրիգադի ամեն մի անդամին հանձնարարեցի մեկ հեկտար: Եղ ժամանակ յեթե դաշտ գայինք, կթվար թե դաշտում վոչ վոք չկա, բայց 10 որում ավարտեցինք քաղհանը:

Բերքահավաքի ժամանակ, յես, բացի իմ բաժին բերքը ժամանակին հավաքելը, 5 զույգ յեզ և 22 աշխատող ձեռք ուղարկեցի առաջին բրիգադին բուքսիւրի, հարկավոր եր մի հատիկ բերք անգամ չկորցնել:

Հարկավոր եր կառավարութեան հասանելիք պարտքը ժամանակին հանձնել:

Դրա համար իմ բրիգադը մի կողմից քաղում ու դիզում եր, մյուս կողմից կախում:

Յորենն արտից կախիչին հասցնելու համար, պակասում եր լծկանը: Այդ հարցը յես տեղափոխեցի արտադրական խորհրդակցութիւն:

Վորոշեցինք մոբիլիզացիայի յենթարկել կովերը: Առաջին հերթին յես իմ կովը տարա. այգալիսով յերկու որվա մեջ աշխատանքի անցան 40 կովեր: Բացի այդ՝ մյուս անասուններով մենք զիշերն ել եյինք աշխատում—ցերեկը քաղում, իսկ գիշերը կրում եյինք:

Յես սովորութիւն չունեյի աշխատանքի ժամանակ սրան կամ նրան նկատողութիւն անել: Վոչ, այդ չեր ոգնում, այլ հաճախ տեղիք եր տալիս մասնավոր վեճերի, վորն ել ավելի ժամանակ եր խլում ու փնտում գործին: Յես իմ գրպանում պահում եյի մի բլոկնոտ և մի մատիտ: Շրջում եյի աշխատանքի վայրը, լինում եյի բոլոր ողակներում: Գրի եյի առնում բոլոր աչքի ընկնող լավ և վատ աշխատողներին, նրանց առավելութիւններն ու թերութիւնները: Յեվ վորովհետեւ ամեն յերկու աշխատանքից հետո մենք կատարում եյինք 10 րոպեյով հավաքներ, ապա հենց այդ տեղ ել նշում եյինք բոլոր արձանագրված յերևույթները:

Չմոռանամ ասելու, վոր մեր բրիգադում կային նաև մի քանի հոգի սիմուլյանտներ և լողրներ: Որինակ, Բաբինյան Փառանձեմը, վոր հիմա ուղղվել ե: Քարտաշյան Հայկանուշը, վորն անցյալ տարի վաստակել եր 10 աշխոր, իսկ ես տարի վաստակել ե 100-ից ավել աշխոր: Բայց մի քանիսն ել կան, վոր մինչև հիմա ել լողրութիւն են անում, սիմուլյանտ են: Այդպիսիներից են Բաբիյան Սոֆյան, 23 աշխոր ունի կամ Քարտաշյանը, վոր վոչ մի աշխոր չունի: Վոչինչ, միսն առանց վոսկոր չի լինի, բայց մենք դրանց ել կսովորեցնենք, թե ինչպես պետք ե աշխատել: Պետք ե շեշտել, վոր մեր քաղբաժինն եղ սիմուլյանտների զատարարակութեան գործում մեծ դեր ե խաղում և շատ մեծ դեր ե խաղացել:

Եղալիսի որերից մեկը շատ լավ եմ հիշում:

Կուլտուրայի տանը հրավիրված եր հավաք:

Քաղբաժինն եր հրավիրել:

Որակարգում գրված եր մի հարց.

Պայքար սիմուլյանտների դեմ.

Հարկավոր եր ընտրել նախագահութիւն, քվեյարկվում ե թեկնածուների ցուցակը:

Բաբելյան Փառանձեմ սիմուլյանտ, առաջարկվում է նախագահության մեջ, այդպես, նախագահության բոլոր անդամներն ընտրվեցին սիմուլյանտներն ու լողըները:

— Թե ինչքան ծիծաղեցինք մենք եղ որն, ընկեր, չես կարող պատկերացնել: Յեվ հետո, գիտե՞ք ինչ, եղ բոլոր նախագահության անդամ սիմուլյանտներն ու մի քանի ուրիշները, մյուս ուր բոլորն ել գնացին աշխատանքի: Իսկ նրանցից շատ շատերը հիմա հարվածայիններ են: Յես կուզեյի և մի քանի խոսք ասել ախ մասին, վոր իմ բրիգադում կային և հրաշալի հարվածայիններ: Այդպիսիներից էյին, որինակ՝ Մարախաշյան Մաթոնը, Մարախաշյան Աղվեսին, Աշամյան Ռիպսիմեն, Ջիկյան Նրիստանուշը և ուրիշները:

Հենց եղ հարվածայիններն էյին, վոր մեր բրիգադն առաջ անցավ, և հիմի ել առաջավոր ե:

Ոգոստոսի ուղիղ 10-ին ավարտեցինք բերքահավաքի բոլոր աշխատանքները և գիշերվա ժամը 11-ին քաղբաժնին, մեր ամփոխարինելի ղեկավար, մեր սիրելի Դոկուկինին սղարկեցինք ռապորտ:

Ժամկետից 15 ու առաջ հանձնեցինք կառավարությանը հասցելիք հացը:

Աշնանացանի պլանը կատարել ենք լրիվ: Յանել ենք 200 հեկտար, վորոնց 40 հեկտարը մաքրել ենք արևածաղկի կիսաշարգ ցողուններից և արմատներից, 80 հեկտար ել աշնանավար ենք արել:

Հիմի իմ բրիգադն առաջինն է ամբողջ կոլխոզում: Եղ փառավոր առաջնությունն իմ բրիգադը ձեռք է բերել զբաղան աշխատանքի շնորհիվ:

Մկրտիչը լուեց: Յեվ յես պատրաստվում էյի շնորհակալություն հայտնել և ղեպի դուռը շարժվել, յերբ նա դարձավ ինձ և ասաց.

— Հա, մոռացա են ել ասել ընկեր, վոր ես չքեղ տան մեջ ապրելու համար, հարկավոր է չքեղ ապրուստ ունենալ: Այ, յեթե կցանականաք, յես ձեզ կասեմ, թե վոնց եմ ապրում, կամ ինչպես ունեվոր կյանքի ձամբան եմ անցնում:

Նա թվեց ինձ իր աշխատանքի որերն ու իր ստացած բերքը:

1. Ասլանյան Մկրտիչ 370 աշխոր

2. Ասլանյան Սանթուշ-կինը . . 48 աշխոր

Ընդամենը 418 որ:

Ամեն աշխորին ստանալու յիմ վեց ու կես կիլոգրամ բերք: Հիմի դուք հաշվեք, թե ինչքան կլինի: Իմ հաշվով յես ստանալու յիմ ենքան բերք, վոր վոչ մի ժամանակ չեմ ունեցել:

Հինգ յերեխա ունեմ, ինչպես տեսնում եք, հինգն ել տաքտաք հագնված են. զբանցից յերեքը սովորում են դպրոցում: Ել վոնց իմ ես քարե տունը մոռանամ, ել վոնց չխնդամ և եսպես հազար, հազար պատմություններ չպատմեմ, յերբ պապենական հին խրճիթի հողակույտը տեսնելիս, վերհիշում ես կյանքից անցած, գնացած որերը:

Դե հիմի ել կխնդրեմ, վոր բարեհաճեք մեր ես ունեվոր կյանքից, նոր կոլխոզային սեղանից քիչ հաց անուշ անեք:

Մենք նստեցինք ընթրիքի: Մկրտիչի սեղանը զարդարված եր սպիտակ հացով, տապակած գետնախնձորով, կարագի պես պանրով, կարագով, կաթի սերով, տարբեր գույնի ու տեսակի թթուներով և ուրիշ շատ, շատ բաներով, իսկ վերջն ել շաքարով և մուրաբայով քաղցր թեյ:

Ուշ գիշեր եր:

Մկրտիչի ընթրիքի ձուխ սեղանից հետո, յես փողոց դուրս յեկա:

— Ընկեր,— վերջին անգամ հետեվիցս կանչեց Մկրտիչը,— հաճախ հանդիպեցեք մեզ մոտ, հարկավոր բան է: Մեկ ել չմոռանաք իմ հայրական խրճիթի պատմությունը:

Չգիտեմ թե ինչ կասի Մկրտիչը, յեթե կարգա գրածս, գուցե նեղանա, վոր եղ պատմությունը յես պատմեցի շատ ուրիշներին, կամ չհիշատակեցի ձուխ սեղանի զարդերից մեկն ել, փորթուկալի սոկով պատրաստած հացի գինին:

Վոչինչ, յես գոհ կլինեմ զբանից, իսկ Մկրտիչն՝ ել ավելի: Յես փողոցումն էյի: Կոլխոզային գիշերը պարզ եր: Նորից բյուրավոր ջահերով վառվում եր յերկինքը: Գյուղը քնել եր: Կոլխոզային գիշերը, մայրական քաղցր որորի պես կարծես թե ձոճում եր գյուղը: Խրճիթների շուշանափայլ ուսերին պառկել եր լուսաշաղաղ գիշերը:

Բայց անհանգիստ եր վարչությունը: Անհանգիստ եր բրիգադիր Ասլանյան Մկրտիչը: Անհանգիստ եր քաղբաժինը: Ընկ. Դոկուկինի առավոտը կարծես թե նոր եր բացվում: Ընկ. Յեղադարյանը դեռ խորասուզված աշխատում եր:

Տրակտորների արհեստանոցում դեռ աղմկում եր ելեկտրական մատորը:

Կոլխոզային ունեվոր կյանքի պայքարն եղ խաղաղ լուսնկա գիշերում պատրաստվում եր մի նոր, ավելի վճռական արշավի:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Զբույց պետի և ուրիշների հետ	5
Զարգար	24
Թե ով վերջերեց առաջնութունը	40
Այն մասին, թե ինչ պատմեց հարվածային բրեզադիր, Ասլանյան Մկրտիչը	52

39318

ԳԻՆԸ 1 ԲՈՒԲ. 15 ԿՈՊ.
Цена 1 Руб. 15 Коп.

9084-7

№ 1
800 2

На армянском языке

Արսեն Օգանյան
НА КРАСНОЙ ДОСКЕ

АЗОВО-ЧЕРНОМОРСКОЕ
КРАЕВОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО

ԳՐԱԳՈՒՀԵՍՏԸ

ՈՍՏՅՈՎ-ԴՈՆ ՍՈՍՈՎՈՍՏԻՍ ՓՈՂ. № 53
ԳՐԱԿԵՆՏՐՈՆ (ԿՆԻԳՈՅԵՆՏՐ)